

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57914>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	08.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	06.04.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.04.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akın, D. (2022). 1939-1945 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihine Bakış. *Journal of History School*, 57, 931-972.

1939-1945 DÖNEMİ ORTAOKUL TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI TARİHİNE BAKIŞ¹

Derya AKIN²

Öz

II. Dünya Savaşı'nın etkisi ile tüm dünya yeni bir döneme girmiş, 1939 yılı ve sonrasında siyasi ve ekonomik yönden değil aynı zamanda eğitim yönü ile de dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle kültür politikasında Batı medeniyetine ve kaynaklarına yönelim eğitim politikalarına yön vermiştir. Türkiye'de eğitim, savaş yılları içinde Hümanist akımın etki altına girmiş ve tarih yazımını etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, 1939-1945 dönemi ortaokul tarih ders kitaplarında Osmanlı algısında meydana gelen süreklilik ve değişimi incelemek, tarihsel bakış açısını birinci elden kaynaklar kullanarak ortaya koymaktır. *1939-1945 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihine Bakış* isimli bu çalışma ile incelenen dönem içinde okutulan ortaokul tarih kitaplarının dönemin siyasi ideolojisinden nasıl etkilendiği ve bu etkinin tarih ders kitaplarına nasıl yansıdığı ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu çalışmada dönemin ortaokul tarih ders kitapları nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Hümanist yaklaşımın varlığını sürdürdüğü dönem içinde Türk Tarih Tezi'nin etkisi devam etmekle birlikte Atatürk döneminin tarih anlayışına gizliden gizleye karşı çıkmıştır. Tarih tezi inkâr edilmeden Batı medeniyeti ile bütünleşen bir tarih yazımı söz konusu olmuştur. Dönemin ortaokul ders kitaplarında Osmanlı tarihine bakış ve Osmanlı algısının dönemin tarihsel yaklaşımı doğrultusunda değişmeye başladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Osmanlı Tarihi, Ortaokul Tarih Ders Kitapları, Türk Tarih Tezi

¹ Bu makale yazarın "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Milli Eğitim Politikaları Çerçevesinde Tarih Eğitimi (Ortaöğretim)" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, deryaakinlar@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4085-5962

The Perspective of Ottoman History in Middle School Textbooks from 1939 to 1945

Abstract

Advent of a new era that began with World War II in 1939 brought significant changes not only to the political and economic landscape of Turkey, but also the sphere of education. Culture policies in particular were characterized by a tendency to emphasize Western civilization and its resources. For the duration of the war, Turkish education followed a Humanist approach that affected also the historiography of the nation. The aim of the study is to investigate the continuity and changes occurred in the perceived Ottoman in secondary school history course books in the period from 1939 to 1945, put forth the historical point of view using first hand resources, and compare the prevailing approach of history to the pre-war approach of history. This study titled “an Overview of Ottoman History in the Secondary School History Course Books in the Period from 1939-1945” aims to determine how the secondary school history course book taught in the period subject to this study was affected by the political ideology of the period and how this effect reflected to the history course books of the period. In this study, the secondary school history course books of the period were examined by using document analysis technique, which is a qualitative research method. In this era, marked by the adoption of a Humanist approach, the Turkish History Thesis remained influential, although subtle criticisms of the Atatürk approach to history started to be heard, and the resulting historiography sought to integrate with the West without rejecting the thesis in question. In the secondary school history course books of the period, it was identified that how the Ottoman was viewed and perceived began to change in line with the historical approach of the period.

Keywords: World War II, Ottoman History, Secondary School History Textbooks, Turkish History Thesis

GİRİŞ

19. Yüzyıl itibari ile eğitimi geniş kitlelere ulaştırmak için siyasi iktidarlar, ders kitaplarına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Ders kitapları aracı ile ulus devlet yapısını oluşturmak ve var olan resmi ideolojiyi nesillere aktarmak siyasi iktidarların temel amacı olmuştur. Tarih bilinci doğrultusunda geçmişi yorumlarken bugünü anlamamıza, geleceğe ise anlamlar yüklemeye çalışılmaktadır. Tarih öğretimi, iki temel işlevden oluşmaktadır. Birincisi, bireyin aldığı eğitim ile kendini değerlendirmesi ve toplumun bir ferdi olarak varlığını sürdürmesi, ikincisi ise toplumun değerlerinin ders kitapları aracı ile planlı ve programlı bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Böylece ulus-devlet inşa sürecinde özellikle tarih ders kitapları mevcut iktidarın aracı haline gelmiştir (Yıldırım, 2016, s.15-17).

Cumhuriyet Türkiye'sinde laik anlayışın oluşturulması ile “ümmēt ideolojisinin” tasfiyesinin ardından devletin iktidar kadrosu “millet” kavramına odaklanmış, tarih anlayışı ve yazımı da buna göre değişmiştir. Türkiye’de 20. yüzyılın milli şuur ve tarih yazımı, Osmanlı Devleti’ne karşı bir biçimde oluşmuştur (Katoğlu, 2018, s.444).

Atatürk’ün tarih alanındaki çalışmaları, İstiklal Harbi’nin kültürel alandaki çalışmalarının devamı niteliği taşımaktadır. Tarih alanındaki çalışmaların temelinde milli tarihimize zarar veren yabancı tarih görüşlerinden tarihimizi arındırmak ve Türk tarihinin gerçek karakterini belirlemek amaçlanmıştır (Karal, 1988, s.157). Atatürk tarafından tarih çalışmalarına yön vermek için Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve Türk tarihinin temellerinin sağlamlaştırması amacı güdülmüştür. Bu amaç ile Türk ve Türkiye tarihi kronolojik sıralama dahilinde incelenerek Türk milletinin kabiliyet ve üstünlüğünün ortaya çıkarılması hedeflenmiştir (İnan, 1988, s.152-153). Atatürk öncülüğünde Cumhuriyet tarihinin kurucu kadrosu tarafından yeni bir toplum ve yeni bir gelecek inşa etmek uğraşına girilmiş ve bu doğrultuda geçmişin aktarımında nelere dikkat edileceğine dair bir çalışma yapılmıştır. Geçmiş aktarmak için ise, resmi tarih yazımı oluşturularak tarih yazımı ve öğretilimi devlet politikası haline getirilmiştir. Türk Tarih Tezi adı verilen bu dönemde tarihin derinlikleri araştırılarak Türk tarihinin en eski zamanlarına inilmiş ve uzun bir süreç ele alınmıştır. Böylece Türk tarih yazımı ve öğretilimi siyasi iktidarın aracı haline gelmiştir (Acun, 2019, s.179-180). Güneş-dil teorisi ise Türk Tarih Tezi’ni desteklemek için ortaya atılmıştır. Bu dil teorisi ile bütün dillerin kaynağının Türk dili olduğu savunulmuştur.³ Atatürk’ün Türk tarihine verdiği önemin altında ise, Türk milletini tam manasıyla birleşmiş bir millet haline getirmek, ümmēt duygusu yerine milli bilinci aşlamak, milli tarihin incelenerek Türk milletine milli benlik kazandırılmak yatmaktadır (İnalçık, 2020, s.19)

Atatürk döneminde yapılan çalışmaları sonucunda 1931 yılında okullar için dört ciltlik umumi tarih seri ortaya çıkmış ve yeni hazırlanan tarih ders kitapları ile Türk Tarih Tezi öğrencilere aktarılmaya başlanmıştır. Teze göre, “*Beşerin hakiki tarihine yaratan Türkler olduğu gibi ilmi tarihi yazanda Türkler olmuştur*”. *Orta Asya’dan her tarafa yayılan Türk kolları ilk tarihi yazmışlardır* (Akkaya, 1937, s.3). Kültür alanında bir inkılap niteliği taşıyan Türk Tarih Tezi’ne göre, “*Türk milletinin tarihi şimdiye kadar tanıtılmak istendiği gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk’ün tarihi çok daha eskidir...*” (Karal, 1988, s.163). “Bu doğrultuda milli ideolojiyi gençliğe yaymak isteği

³ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Cevat Emre, Atatürk’ün İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi, Ekin Basımevi, İstanbul, 1956, s.48-54.

doğrultusunda Atatürk'ün gözetiminde yazdırılan dört ciltlik tarih ders kitapları ile Osmanlı geçmişini ön planda tutmayan tarihsel bir söylem olarak ortaya çıkmıştır.

Atatürk'ün vefatı ve 1939 yılı sonrası II. Dünya Savaşı'nın etkisi ile yaşanan değişim ve dönüşümler, Türkiye'de eğitim sistemi üzerinde etkili olmuş ve Hümanist anlayışın etkisinde kültür politikaları şekillenmiştir. Bu çalışma ile 1939–1945 dönemi ortaokul tarih ders kitaplarının incelemeye alınmasının önemli nedenlerinden birisi, bu dönemin Atatürk'ün ölümünden sonraki ilk yılları kapsamaması, tüm dünyayı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yönden etkileyen II. Dünya Savaşına tanıklık edilmesidir. Çalışma ile 1939-1945 döneminde yaşanan değişimlerin tarihsel yazıma etkileri Osmanlı tarihi çerçevesinde ele alınacak, Osmanlı tarihi algısında meydana gelen değişim ortaya konulacaktır. Eğitim tarihi açısından birçok eser bulunmasına rağmen II. Dünya Savaşı yıllarını kapsayan dönem içinde ortaokul ders kitaplarında Osmanlı algısı, dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerin ekseninde ele alınmamış bu bağlamda bu çalışma ile bu açık giderilmeye çalışılmıştır. Hümanizmin eğitim ve kültür politikalarına yön verdiği bu dönem içinde ortaokul ders kitaplarında Osmanlı tarihi algısında yaşanan değişimler, dönemin ders kitapları incelenerek değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada olguların varlığına, oluşumuna ve dönüşümüne ilişkin betimlemeleri ve yorumlamaları ön planda tutan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Şimşek, 2018, s.89-90). Nitel araştırma yöntemi, “*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma*” yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.37). Elde edilen bilgiler bütüncül bir şekilde ortaya koyularak nitel araştırma kapsamında betimlenmiş ve yorumlanmıştır.

Veri Toplama Analizi

Veri toplama tekniği olarak ise doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi yolu ile araştırılacak olgu ya da olgular hakkında bilgileri içeren yazılı materyallerin analizi yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.189). Doküman incelemesi doğrultusunda yazılı materyallerin incelenmesi esas alınmış, eğitimle ilgili veri kaynağı olarak da dönemin ders kitapları, müfredat programları, tebliğler dergisi, kaynak eserler araştırmanın kaynaklarını oluşturmuştur. 1939-1945 Dönemi *Ortaokul İçin Tarih II* ve *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitapları ile

bir önceki dönemin ortaokul ders kitapları olan *Ortamektep İçin Tarih II* ve *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitapları, belge tarama yöntemi kullanılarak incelenmiş ve Osmanlı tarihi yazımının dönemin ideolojisine uygun olarak ders kitaplarına nasıl yansıtıldığı ve dönemin tarihçilik anlayışından nasıl etkilendiği ortaya konulmuştur.

Doküman incelemesi doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin anlatıldığı "*Ortamektep İçin Tarih II*" (1934), "*Ortaokul İçin Tarih II*" (1939), "*Ortaokul İçin Tarih II*" (1940) ders kitapları ile Osmanlı Devleti'nin yükselme, duraklama, dağılma dönemlerinin anlatıldığı "*Ortamektepler İçin Tarih III (1934)*", "*Ortamektepler İçin Tarih III (1938)*", "*Ortaokul İçin Tarih III(1939)*", "*Ortaokul İçin Tarih III (1940)*", "*Ortaokul İçin Tarih III (1944)*" ders kitaplarında Osmanlı tarih yazımı ve dönemin tarihçilik anlayışı doğrultusunda incelenmiştir.

1. 1939-1945 Ortaokul Tarih Ders Kitapları ve Osmanlı Tarihi

Cumhuriyet tarihinin başlangıcından itibaren ders kitaplarının hazırlanması ve ders kitaplarının içeriği ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 1926 yılında ders kitapları konusu Maarif Vekâleti'ne bağlı Milli Talim ve Terbiye Dairesi'ne verilmiştir. 3 Haziran 1933 yılında kabul edilen 2259 sayılı kanunla, okul ders kitaplarının hazırlanması, Maarif Vekâleti'ne ait önemli işlerden birisi olmuştur. Bu kanun ile "*her ders için yazılan ve seçilen en iyi kitabın ders yılı boyunca bütün okullarda okutulması sağlanmıştır.*" (Çapa, 2014, s.4)

1930'lu yıllardan itibaren Türk Tarih Tezi'nin uygulanmaya koyulması ile birlikte ortaokul ve liseler için hazırlanan tarih kitapları okutulmaya başlanmıştır. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eserin özetlenmiş programı ile dönemin tarih yaklaşımına uygun olarak hazırlanan tarih kitapları, 1931 Devlet Basımevi tarafından dört cilt halinde basılmıştır. Tarih kitapları ilk olarak ortaokullarda kullanılmış ancak ağır olduğu gerekçesi ile liselere kaydırılmıştır. Ortaokullar için ise, üç cilt halinde kısa ve özet bilgiler içeren tarih kitapları hazırlanmıştır (Eyice, 1968, s.514). 1936 yılından itibaren tarih ders kitaplarının içeriği ve yoğunluğu ile ilgili olarak tartışmalar başlamıştır. Bu konu ile ilgili basında ders kitaplarının tekrar yazılması için kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 27 Mart 1937 tarihli nüshasındaki haberde, "1937 yılında Maarif Vekâleti tarafından Ortamektepler ve Liseler için yeni tarih kitaplarının yazılması için Ankara'da komisyon oluşturulmuştur. Maarif Vekâleti'nin lise ve ortamektep tarih kitaplarını yeni

baştan yazdırmasının nedeni, kitaplarda kullanılan usul meselesinden kaynaklanmaktadır” diye yazılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 24 Mart 1937, s.2). Çünkü o zamana dek yazılan bütün tarih kitaplarının kronolojiden ibaret olması ve öğrenciyi ezbere sevk etmesi, kitapların eleştirilmesine neden olmuştur. Bunun için modern bir tarih tedrisatının öğrenciyi kronolojiyi öğretmektense olayın tarihini, sosyal ve ekonomik sebeplerini araştırmaya sevk etmesi ve tarih ders kitaplarının öğrencinin muhakeme yeteneğini ortaya çıkaracak nitelikler taşıması beklenmektedir.

17-29 Temmuz 1939 tarihinde toplanan Birinci Maarif Şûrası’nda, Şûraya getirilen konulardan en önemlisi okul ders kitapları olmuş ve tek tip kitap (devlet kitabı) sistemine gidilmesi teklifi kabul edilmiştir (Önder, 2014, s.223). Böylece, Birinci Maarif Şûrası’nda, okul kitaplarının Maarif Vekilliği’nce bastırılması hakkındaki talimatnamede bazı değişiklikler yapılarak ilk ve orta öğretim okulları için devlet kitabı esaslı kabul edilmiştir. Alınan karar ile Maarif Vekâleti tarafından devlet kitaplarının müsabaka yoluyla hazırlatabileceği gibi, gerektiğinde bazılarını doğrudan doğruya bir uzmana veya uzman bir heyete de yazdırabilecektir. Maarif Vekâleti ilkokul kitaplarının çoğu için müsabaka düzenlemiş, lise ve ortaokul kitapları için ise genellikle alanın uzmanlarına başvurulmuştur (Çapa, 2014, s.61). 1939-1940, 1940-1941, 1941-1942 yılları arasında ilkokullarda tarih dersi için müsabaka yapılarak gazetelere ilan verilmiştir. Müsabakalarda birinciliği kazanan eserlerin üç yıl süre ile okullarda okutulması kararlaştırılmıştır (T.C. Maarif Vekilliği, 1939, s.15).

1939 yılında ortaokullarda tek kitap uygulaması yapılarak tarih ders kitapları devlet tarafından basılmıştır. Maarif Vekâleti tarafından basılan Tebliğler Dergisinde sene başında okutulacak olan ders kitapları sınıf düzeyinde belirlenmiştir (T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 1939, s.21-27). 1939-1945 dönemi ortaokul ders kitapları, 1938 Ortaokul Müfredat Programına uygun olarak hazırlanmıştır. 1937-1938 programı, bir yıl denendikten sonra 1938-1939 öğretim yılından itibaren on bir yıl süreli uygulanacak olan müfredat programı hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaokullarda değişiklik yapılmadan 1938 Ortaokul Müfredat Programı uygulanmıştır (Cicioğlu, 1982, s.182).

1939 öncesi dönemde Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan *Ortamektepler İçin Tarih I, II ve III* ders kitapları, 1933-1939 yıllarında arası dönemde okullarda okutulmuş ve devletin resmi tarih ideolojisini yansıtmıştır (Alaca, 2017, s.53). Ortamektepler için Tarih ders kitaplarının ilk cildi 1933 yılında yayımlanmıştır. Ortaokullar için yazılan 1933-1939 yılları arasında okutulan kitaplarda Türk Tarih Tezi doğrultusundaki söylem ile Türk ırkı

yüceltilmiş ve büyük bir uygarlık olduğu görüşü ile diğer uygarlıklara etkilerinin altı çizilmiştir (Ersanlı, 2018, s.26).

1938 Müfredat Programında tarih dersi, I. sınıflar için “*Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*”, II. Sınıflar İçin “*Orta Zamanlar*”, III. Sınıflar için ise *Yeni ve Yakın Zamanlar* olarak sınıflandırılmıştır (T.C. Kültür Bakanlığı, 1938, s.21-45). 1939-1945 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminin anlatıldığı “*Ortaokul İçin Tarih II*” (1939), “*Ortaokul İçin Tarih II*” (1940) ders kitapları ile Osmanlı Devleti’nin yükselme, duraklama, dağılma dönemlerinin anlatıldığı “*Ortaokul İçin Tarih III (1939)*”, “*Ortaokul İçin Tarih III (1940)*” ders kitapları bir önceki dönemde okutulan *Ortamektep İçin Tarih II (1934)* ve *Ortamektep İçin Tarih III (1934)* ders kitaplarının içerik olarak devamı niteliğini taşımaktadır.

“*Ortaokul İçin Tarih II*” ders kitabı, 1939-1940 yılları arasında Maarif Vekâleti tarafından bir yıl içinde okutulmuştur. Ortaokulların ikinci kademesinde okutulan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı, Atatürk Dönemi’nde Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (TTTC)⁴ tarafından hazırlanan Ortamektepler Tarih II⁵ ders kitabının içerik olarak devamı niteliğindedir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.V-VII).

1939-1940 yıllarında Maarif Vekâleti tarafından basılan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabının sayfa sayısı azaltılmış ve dilde sadeleşmeye gidilerek öğrencilerin seviyesine daha uygun hale getirilmek istenmiştir. Ortaokullar için hazırlanan ders kitapları, bu anlamda kamuoyunda oluşan öğrencilerin seviyesine uygun olmadığı görüşünden hareketle hem sayfa sayılarının azaltılması hem de öğrencilerin daha kolay anlamasını sağlamak amacı ile düzeltmeler ile karşımıza çıkmıştır. *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ders kitabı, 166 sayfadan ibarettir ve Osmanlı tarihine kitap içinde 12 sayfa yer verilmiş olup yaklaşık kitabın içeriğinin %7’sini oluşturmaktadır (T.C. Maarif Vekilliği, 1939, s.V-VI).

1940 yılından itibaren 1950 yılına kadar basılan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı, Ali Haydar Taner İmzası ile yayınlanmıştır. 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabının yazarsız basılması ve 1940 yılından sonra basılan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarının yazar belirtilerek basılması söz konusudur. 1940-1950 yılları arasında Ortaokulların ikinci kademesinde Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan ve Ali Haydar Taner adını taşıyan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı, 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabının içerik olarak

⁴ Makalenin devamında TTTC olarak kısaltması verilecektir.

⁵Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan tarih kitapları esas alınarak orta mekteplerin ikinci sınıfları için hazırlanmış ve 12/2/1934 tarih ve 29 numaralı karar ile basılmıştır. 32 bölümden oluşmakta olup 201 sayfadan ibarettir.

aynısı olan tarih ders kitabıdır (Maarif Vekilliği, 1939). Maarif Vekâleti tarafından yayınlanan Tebliğler Dergisi'nde 1940-1941 ders yılından itibaren Ortaokulların ikinci sınıflarında Ali Haydar Taner imzalı tarih ders kitaplarının 1938 ve 1939 baskılarının okutulacağı belirtilmektedir (T.C. Maarif Vekilliği, 1940, s.17-19).

Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan “*Ortaokul İçin Tarih III (1939)*” ders kitabı, Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü'nün 83-3824 sayılı ve 16.5.1939 tarihli emriyle basılmıştır (T.C. Maarif Vekilliği, 1939, s.1). Ortaokul İçin Tarih III ders kitabı, içerik olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan “*Yeni ve Yakın Zamanlar*” kısmında Osmanlı Tarihine geniş yer verilirken ikinci bölüm ise, Türkiye Cumhuriyet Tarihini içermektedir (T.C. Kültür Bakanlığı, 1938, s.35-45). Ortaokul İçin Tarih III ders kitabında, Osmanlı tarihine 162 sayfa yer verilirken Türkiye Cumhuriyeti Tarihine ise 151 sayfa yer verilmiştir. Özellikle “*Osmanlı Devleti'nin Dağılması ve Batması*” başlığı altındaki bölüme geniş yer verilmiştir (T.C. Maarif Vekilliği, 1939, s.V-VI). Ortaokulların üçüncü kademesinde okutulan 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, Atatürk Dönemi'nde TTTC tarafından hazırlanan *Ortamektepler Tarih III*⁶ ders kitabının içerik olarak devamı niteliğindedir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.V-VII).

Maarif Vekâleti tarafından basılan ve 1939-1940 yılları arasında Ortaokulların ikinci kademesinde okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, 1933-1939 yıllarında okutulan ve TTTC tarafından hazırlanan ders kitapları ile kıyaslandığında sayfa sayısının azaldığı ve dilde sadeleşmeye gidildiği açıkça görülmektedir. 1939-1940 döneminde *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, Maarif Vekâleti tarafından ve yazarı belirtilmeden basılmıştır. Ancak içerik olarak ve konu metni olarak *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, bir önceki dönemin tarih ders kitabının bazı bölümlerinin çıkarıldığı ve düzeltildiği ders kitabı olma özelliğini taşımaktadır (T.C. Maarif Vekilliği, 1939, s.V-VI). 1940-1941 ders yılından 1943-1944 öğretim yılına kadar olan süreçte *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, yazar belirtilerek Kütahya Mebusu Sadri Ertem ve Manisa Mebusu olan Kazım Nami Duru isimleri ile yayımlanmaya başlamıştır (T.C. Maarif Vekilliği, 1940; T.C. Maarif Vekilliği, 1943; Ata, 2017, s.221). 1939 yılında yazar belirtilmeden basılan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı ile 1940 yılında *Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru* imzası ile basılan *Ortaokul İçin Tarih III* ders

⁶ Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan Tarih ders kitapları esasa tutularak ortamekteplerin üçüncü sınıfı için hazırlanmış ve 8/3/1934 tarih ve 908 emirle bastırılmıştır. Bu ders kitabı iki bölümden oluşmaktadır. I. kısımda Osmanlı tarihine yer verilirken ikinci kısımda ise Türkiye Cumhuriyeti Tarihine yer verilmiştir. 1934 tarihli Ortamektep İçin Tarih III ders kitabı 320 sayfadan ibarettir. Kronoloji ve indeks kısımları ile birlikte ders kitabı 361 sayfadır.

kitabının aynı ders kitabı olduğu açıkça görülmektedir (T.C. Maarif Vekilliği, 1939, s.1).

Ortaokul İçin Tarih III ders kitabı, 1943-1944 ders yılında değişmiştir. Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulmak üzere 1943-1944 öğretim yılında Kamil Su ve Kazım Nami Duru imzalı tarih ders kitapları karşımıza çıkmaktadır (T.C. Maarif Vekilliği, 1943). Kamil Su ve Kazım Nami Duru imzası ile yeniden basılan tarih ders kitabı, Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 2.8.1943 tarihli ve 243 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir (Su ve Duru, 1944, s.2).

Orta Okul İçin Tarih III ders kitabının 1943-1944 ders yılında değişmesinin temel nedeni, 15-21 Şubat 1943 tarihinde toplanan İkinci Maarif Şurası'nda Tarih Öğretimi Komisyonunun aldığı kararın uygulanmaya konulmasıdır. İkincisi düzenlenen Maarif Şurası'nda Tarih Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, ortaokul kitaplarının da tarih öğretiminin amacına uygun olmadığı, özellikle ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının birinci bölümünün içeriğinin öğrenciye yanlış fikirler verecek mahiyette olması nedeni ile okutulmaya asla uygun olmadığı vurgulanmıştır. Hem içerik olarak hem de üslup olarak öğrencilere uygun olmayan Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının birinci bölümünün tekrar yazılması kararına varılmıştır (T.C. Maarif Vekilliği, 1991, s.200-201).⁷ Tarih Öğretimi Komisyonu tarafından II. Maarif Şurası'na sunulan raporda "*Ortaokul tarih ders kitaplarının yeniden yazılması için açılan müsabakaya temel vazifesini gören müfredat da ortaokul tarih öğretiminde varılması istenen amaca bizi götürmemektedir*" (T.C. Maarif Vekilliği, 1991, s.201-202) eleştirisi yapılarak yeni hazırlanacak olan ortaokul tarih ders kitaplarının yazılmasında gözetilmesi gereken esaslar belirlenmiştir. Ortaokullar için yeni hazırlanacak olan tarih ders kitaplarının öğrencilerin seviyelerine uygun olarak açık bir üslup ile hikâyeci anlatım ile aktarımı istenmektedir. Özellikle tarih ders kitaplarındaki içeriğin yoğun ve ilmi bir tarzda olmaması istenmiş, tarih öğretimi konusunda anlaşılır, açık bir üslup ile yazımı beklenmiştir. Milli tarihe önem verilmesi ve dünya tarihinin de ülkemizin diğer medeniyetler ile olan ilişkilerini aktaracak nitelikte olması gerekliliği

⁷ Tarih Komisyonunun Değerlendirmesi: "*Bugün okutulmakta bulunan ortaokul tarih kitapları da maksadı sağlar görülmemiştir...Yapılan incelemeler sonucunda ortaokul I ve Ortaokul II kitaplarının müsabakanın neticelendirilmesine karar okutulmalarında bir mahzur olmadığı kanaatine varılmıştır. Fakat Ortaokul III tarihinin birinci bölümü ihtiva ettiği yanlışlıklar ve hele talebeye yanlış fikirler verebilecek hükümler dolayısı ile okutulmaya asla elverişli görülmemiştir. Bu sebeple zaten okul kitabı üslubu ile yazılmamış bulunan bu bölümün kaldırılması ve bölümün yeniden yazılarak gelecek ders yılı başına kadar behemehâl yetiştirilip talebeye verilmesi zaruri görülmüş ve bu cihetin sağlanmasının vekillikten temennisi uygun sayılmıştır.*

belirtmiştir. Böylece, II. Maarif Şurası tarafından ilk defa tarih öğretimi ile ilgili konularla ilgili çalışmalar yapılmış ve özellikle tarih ders kitaplarının amacına uygun olmadığı açıkça dile getirilmiştir. Tarih Öğretimi Komisyonu Başkanı Edebiyat Fakültesi Dekanı Profesör Hamit Ongunsu tarafından tarih ders kitaplarının çocukların yaşlarına ve seviyelerine uygun olmadığını ve on yıl evvel yazılmış olan kitapların hiç değiştirilmeden, okutulmaya devam ettiğini belirtmiştir (T.C. Maarif Vekilliği, 1991, s.207).

Gazi Terbiye Öğretmeni Ziya Talat tarafından II. Maarif Şurası'nda "*tarih öğretiminin terbiye şartları nasıl olmalıdır?*" sorusuna cevap aranmıştır. Ziya Talat, ortaokul ve lisede olan konuların aynı olduğunu lise müfredatında ne varsa hepsinin ortaokul müfredatında da olduğunu belirtmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Çünkü ona göre, "*insan hayatı her çağda başkalaşmak ve değişmektedir... Ortaokul tarih müfredat programı, talebeye mücerret (soyut) ve umumi mefhumlar (genel kavramlar), halinde ders vermektedir*". Bu durum, öğrencinin seviyesine uygun olmayıp öğrencilerin başarısız olmalarına neden olmuştur. Talat, başarının şartını ise tarih öğretimi açısından şöyle değerlendirmektedir: "*Milli tarihimizi çocuk ruhuna aşularken bu ruhun kanunlarını ve bünyesini göz önünde tutmak ve ona göre hareket etmek lazımdır*". Bunun için tarih kitapları öğrencilerin yaş gruplarına, seviyelerine göre yazılmalı, öğrencinin seviyesine uygun olmayan soyut ve genel kavramlar içermemelidir (T.C. Maarif Vekilliği, 1991, s.230-233).

II. Maarif Şurası'nda tarih öğretimi komisyonu raporunun görüşülmesinin ardından Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının özellikle birinci bölümün öğrencinin seviyesine uygun olmayacak şekilde bir üslup ihtiva etmesi ve içeriğinin uygun bulunmaması sebebi ile gelecek ders yılına kadar hazırlanması zaruri görülmüştür. Böylece, 1943-1994 ders yılında Kamil Su ve Kazım Nami Duru tarafından hazırlanan Orta Okul İçin Tarih III ders kitapları, öğrencilere okutulmaya başlanmıştır.

Orta Okul İçin Tarih III ders kitabı, Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 2.VIII. 1943 tarihli, 243 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir (Su ve Duru, 1944, s.II). 1943-1944 Öğretim yılından itibaren okutulmaya başlayan *Orta Okul İçin Tarih III* ders kitabı, Maarif Vekâleti Ortaöğretim Şube Müdürü Kamil Su ve Eski Manisa Mebusu Kazım Nami Duru imzası ile basılmıştır. II. Maarif Şurasında alınan karar doğrultusunda Sadri Ertem tarafından kaleme alınan *Orta Okul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölüm olan Osmanlı tarihine ait içeriğin çıkarılmasına ve Talim ve Terbiye Kurulu'nun 243 sayılı kararı doğrultusunda Orta Öğretim Şube Müdürü Kamil Su tarafından yazılan birinci bölümün sözü edilen ders yılından itibaren

öğrencilere okutulmasına karar verilmiştir (T.C. Maarif Vekilliği, 1943, Sayı: 243).

1941-1943 yılları arasında Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru imzalı ders kitabının Ertem tarafından kaleme alınan I. bölümü, Osmanlı Devlet'nin kuruluşu ile başlamış ve Cihan Harbi ile sona ermiştir. Bu bölüm toplam 192 sayfadır. Kamil Su tarafından tekrardan düzenlenerek yazılan I. bölüm ise, Osmanlı Devleti'nin Yükselme Devri ile başlamış ve Cihan harbi ile sona ermiştir. Yeni okutulan tarih ders kitabında ise, birinci bölüm 149 sayfadan ibarettir. (Ertem ve Duru, 1941, s.1-192; Su ve Duru, 1944, s.1-149). Bu da bir önceki dönem okutulan tarih ders kitabının içeriğinin yoğun olması ve öğrencilerin seviyesine uygun olarak azaltıldığını ortaya koymaktadır. Kamil Su tarafından düzenlenen birinci bölüm, konu başlıkları halinde kısa ve öz şeklinde anlatılmıştır. Kronolojik sıralamaya dikkat edilmiş ve Osmanlı tarihi dönemlere ayrılarak öğrencilere aktarılmıştır. Eş zamanlı olarak Avrupa tarihine de yer verilerek öğrencilerin dünya tarihi hakkında bilgi edinmeleri amaçlanmıştır (Su ve Duru, 1944, s.1-149).

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabının II. bölümü olan Türkiye Cumhuriyeti kısmı içerik olarak aynı kalmakla birlikte bazı eklemeler yapılmıştır. Örneğin “*Türkiye Cumhuriyetinde Dahili ve Harici Siyaset*” konusuna Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay’ın Anavatana katılması konuları eklenerek Türkiye’nin dış siyasetindeki barışçıl yaklaşımı aktarılmıştır (Su ve Duru, 1944, s.1-149).⁸ Benzer bir şekilde Atatürk’ün anlatıldığı konu başlığının “*Memleketi Kurtarmaya ve Yeni Türk Devleti’ni Kurmaya Girişim*” alt başlığında içeriğe eklemeler yapılmıştır (Su ve Duru, 1944, s.68).

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabının ikinci kısmında dilde sadeleşmeye gidilmiştir. Dilde sadeleşmeye örnek olarak şu başlıkları verebiliriz: *Adliye’de Tekamül -Adliye’de Değişim, Türk Kadınının Mevkii-İçtimai Hayatında Türk Kadınının Yeri- Sosyal Hayatında Türk Kadınının Yeri Maarif ve Terbiyede İnkılap ve İslah Cereyanları-Maarif ve Eğitimde İnkılap ve Düzeltmeler*” (Ertem ve Duru, 1941, s.263; Su ve Duru, 1944, s.248).

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında diğer dönemlerde verilen indeks bölümüne yer verilmemiştir. Kronoloji cetveli kullanılmış, haritalar ile ilgili önemli bir değişim yaşanmamıştır. 1941 baskısı ile 1944 baskısını

⁸ 1930 da Uluslar cemiyeti, Türkiye’yi üyeleri arasına aldı. 24 Temmuz 1936’da Montrö’de yapılan Boğazlar Mukavelesiyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde Türkiye’nin egemenliğini kısıtlayan kayıtlar kaldırıldı. 1921’de Ankara İtilafnamesi ile Fransa’ya bırakılan Hatay’ın 1937’de İstiklaline kavuşması ve 1939’da anavatana katılması Türkiye’nin doğru ve temiz bir siyaset gütmesiyle başarılı.

kıyasladığımız Ortaokul İçin Tarih III ders kitabında sekiz adet renkli harita kullanılmıştır (Ertem ve Duru, 1941, s.VII; Su ve Duru, 1944, s.V).

2. Resmi Tarih Anlayışında Meydana Gelen Değişim ve Dönüşüm ile Osmanlı Algısı

Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşmasında en önemli araçlardan biri, resmi tarih yazımı olmuştur. Atatürk döneminde modernleşme ile eski düzeninin yıkılması ve köklü bir düzen kurmak esas alınmıştır. Atatürk, milli şuurun gerçekleşmesi ve ulusların birlik ve beraberlik içerisinde yaşamaları için ortak bir tarih bilincinin oluşmasını hedeflemiştir (Yıldırım, 2014, s.65). Atatürk döneminde Hümanizm ile ilgili kültürel tartışmalar başlamış, Batı kültürünün temelini inmenin gerekliliğine inanılmış ve Yunan kültürünün öğrenilmesi gerekliliği savunulmaya başlanmıştır. Burhan Belge tarafından 5-22 Aralık 1938 tarihinde Ulus Gazetesinin İnsan ve Kültür başlıklı yazı dizisinde Hümanizm üzerinde durarak Hümanizmin önemine dikkat çekmiştir. Belge, Türk kültürünün Hümanizm ile gelişeceğini belirterek klasik liselerin açıklamasını savunmuştur (Torun, 2006, s.172). Belge “*Hümanizm’e Nasıl Gidebiliriz*” adlı yazısında Batıdaki Hümanist liselerin gelişimi üzerinde durmuş ve Türkiye’de Hümanist liseleri açılması gerektiğini belirtmiştir. Belgeye göre içinde bulunan kültür krizinden çıkmanın yolu bütün tahsil ve terbiye zinciri içinde ilk mektepten üniversiteye kadar iyi öğrenciler yetiştirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için ise garp kültüründen geçmek bir zarurettir. Batı kültürünün kaynaklarına inmek gereklidir (Belge, 20 İlkânun 1938, s.2). Kültürel anlamda Hümanizma, “köke inmek ve yorulmak mecburiyetindedir”. Hümanizma davası incelenirken bunun ile Türk tarihinin eski kaynaklarına nasıl bakılacağına iyi tayin edilmesi gereklidir. Hümanizma, Yunan ve Latin köklerine kadar inmek suretiyle bugünkü insani kültürü kazandıktan sonra eski dünyamızı tekrar gözden geçirmektir. (Ülken, 2016, s.41-42).

İnönü Dönemi’nde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile Batının kaynaklarına inen bir yaklaşım ile Hümanist kültür politikası izlenmiştir. Türkiye’de milli kültür ve dil bilinci yaratılması gerekliliğine inan Yücel tarafından dünya kültür birikimi ile Türk halkını çağdaş kültür ile donatarak insancıl kültür geleneği esas alınmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011, s.5)

III. Tarih Kongresi, resmi tarih anlayışında yaşanan değişimin en önemli kanıtlarından birisi olmuştur. II. Tarih Kongresi’nde Hasan Ali Yücel, ilmi bir hitabette bulunmuş ve “*Atatürk’ün Türk milletine kutsal yadigârları arasında medeniyet ve millet anlayışı ondan kalan ana fikir miraslarındadır*” diyerek dil

ve tarih davasının bu fikirlerin ürünü olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 16 Kasım 1943, s.1-3). Ulus gazetesinde “*Üçüncü Kongre ve Tarih Davamız*” adlı makalede, tarih davasının Türk milletinin büyük davalarından birisi olarak kabul görmüş ve Atatürk’ün tarih tezine vurgu yapılmıştır. İlk iki kongrenin ebedi Önderin öncülüğünde, üçüncüsünün de milli önderin öncülüğünde yapılan tarih davasının aşk ile takip edilerek geçmişten geleceğe uzanan bir coşku ile ele alındığı belirtilmiştir. Söz konusu makalede Osmanlı rejiminin Türk tarihine karşıt bir tarih davası olduğu görüşü ile “*geçmişten kalan her türlü kalıntıyı yıkıp yok eden gerekince onarıp düzelteren Kemalizm ruhunun kısır Osmanlı davasını bir yana iterek engin bir tarih davası*” ortaya çıkardığı iddiasında bulunulmuştur (Ulus Gazetesi, 16 Kasım 1943, s.3). Ancak III. Tarih Kongresi’nde Atatürk’ün tarih tezinin ve öngörülerinin hem kongrede hem de basında devam edeceği yönünde izlenimler bulunsa da kongrede yapılan sunumlar, tarih anlayışında değişime gidileceğini ve açık bir değişimi ortaya koymuştur. Özellikle düzenlenen oturumlar arasında önceki iki kongrede de olmayan Osmanlı tarihine ilişkin ayrı bir oturumun eklenmiş olması söz konusu değişim açısından önemli somut bir örnek teşkil etmektedir. III. Tarih Kongresi’nde öncelikli olarak antik döneme ilişkin sunumların varlığı, Türk Tarih Tezi’nden uzaklaşmanın ilk işaretleri olmuştur (Yıldırım, 2014, s.15). Üçüncü Tarih Kongresi’nde Hasan Ali Yücel tarafından yapılan kapanış nutkunda kongre programı doğrultusunda bütün çalışmaların tamamlandığı belirtmiştir. Arkeoloji, antropoloji ve tarihinin her alanındaki yapılan çalışmaların büyük bir başarı ürünü olduğu vurgulanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1943, s.1).

Milli Şef İsmet İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde kültür alanında yaşanan değişimler, resmi tarih anlayışında da değişimi beraberinde getirmiştir. Dönemin siyasi, sosyal ve kültürel atmosferi içerisinde eğitim alanında etkisini hissettiren Hümanist anlayış, resmi tarih anlayışında hem disiplin olarak hem de öğretim olarak ders kitaplarında kendini göstermiştir (Yıldırım, 2017, s.137). Hasan Ali Yücel döneminde 1939 yılında tekrar düzenlenen ortaokul ikinci ve üçüncü sınıf ders kitaplarında Osmanlı tarihi ile ilgili bazı bölümlerin çıkarıldığı görülmüştür. Bu durum “*Cumhuriyet iktidarının kendi meşruluğunu oluşturmak istemesi sonucunda Osmanlı tarihinin kısmî reddi, Osmanlı geçmişini görmezden gelen bir yaklaşım*” (Gürkan, 2017, s.172) olan tarihsel söylemdeki değişimi göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Hümanizmin etkili olduğu 1939-1945 yılları içerisinde ortaokullarda okutulan tarih ders kitaplarında Osmanlı tarihine bakış hem içerik hem de tarihsel söylem olarak hemen değişime uğramamıştır. 1939 yılında tekrardan düzenlenerek basılan *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ve *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitaplarında ortaokul kitaplarında Osmanlı geçmişinin arka planda

kalması durumu, kısmen de olsa varlığını devam ettirmiştir. Bu açıdan Atatürk döneminde TTTC tarafından hazırlanan *Ortamektepler İçin Tarih II* ve *Ortamektepler İçin Tarih III* ders kitaplarının bir nevi devamı niteliğinde olmuştur. Hümanizmin eğitim politikalarında etkili olduğu bu dönem içinde tarih yazımı da değişim ve dönüşümlerden geçmiş, Osmanlı tarihine bakış, yavaş yavaş değişmeye başlamıştır.

Ortaokul İçin Tarih II (1939) ders kitabı ile Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitabında Osmanlı tarihine on iki sayfa yer verilmiştir. Ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan ders kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini, “*Osmanlı Türkleri, O devirde Anadolu Ahvali, Selçuklu İdaresi, Derebeylik, Bizans idaresi, Tekfurlar, Ertuğrul Bey, Osman Bey, Orhan Bey, Arazi Meselesi, Has ve Timar, Şehirlerde Adliye ve İnzibat, Orhan Beyin Zaptettiği Yerler; Osmanlıların Avrupa'ya Geçişi, Rumeli'de Fütuhât; Edirne'nin Pahıdat Yapılması, Türklere Karşı Haçlı Seferleri, Karamanlılarla Sırplar Arasında Antlaşma, Yeni İttifak, Yeniçeri, Anadolu Türk Beyliklerinin Birleştirilmesi, Bizans Tazyik, Osmanlılara Karşı Haçlı Taarruzu*” konu başlıkları altında verilmiştir (Taner, 1940, s.137-148). Özellikle konu başlıkları içerisinde yer alan “*Osmanlı Türkleri*” ve “*Anadolu'da Osmanlı Devleti'ni kuranlar Türklerdir*” (Taner, 1940, s.137) ifadesi, Türk kimliğini ön planda tutmak gayesinin tarihsel söylem olarak somut hale getirilmesi olmuştur.

Ortamektep İçin Tarih II (1934), ders kitabının devamı niteliğinde olan *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ve Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitabında Osmanlı tarihinin kuruluş dönemi içerik olarak aynı kalmakla birlikte hem bazı bölümler içeriğinin azaltılması hem de bir önceki dönemin abartılı tarihsel söylemine karşı çıkış söz konusu olmuştur. Örneğin “*Arazi Meselesi, Has ve Timar*” konusu, Atatürk dönemi tarih ders kitabında ayrıntılı bir biçimde verilmişken 1939 baskılı tarih ders kitabında ise özetlenerek verilmiştir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.164-165). *Ortamektep İçin Tarih II (1934)*, ders kitabında dönemin tarihsel yazımına uygun olarak Türk kimliğinin ön plana çıkarılması söz konudur. *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ve Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitabında ise, “*Türklere Karşı Haçlı Seferleri*” adlı konu başlığında içerik aynı kalmakla birlikte 1934 baskılı Ortaokul Tarih ders kitabında yer alan “*Türkler esasen cengâver, yeni memleketler zaptetmeye hevesli, canlı bir kavim idiler*” söylemlerinin yer almadığı görülmektedir. Bu durum, 1939 sonrası dönemde tekrardan düzenlenen ortaokul tarih ders kitaplarındaki Türk tarih tezinin abartılı söylemlerini azaltma isteğinden kaynaklanmaktadır (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.167-168; Maarif Vekilliği, 1939, s.142; Taner, 1940, s.142).

Ortaokul İçin Tarih II (1939) ve Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitaplarında görmediğimiz bu ifadeler ile Osmanlı tarihine bakış içerik olarak da değişim göstermiştir. Bir önceki dönemde öğrencilere, Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olamadığı aktarılırken tercih edilen tarih yazımı ile Türk kimliği ön plana çıkarılmıştır. 1939-1950 yılları içerisinde okutulan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında ise, Türk Tarih Tezi'ni reddetmeden Kemalist tarihsel söylemin ders kitaplarındaki etkisinin azaltılması isteği görülmektedir.

Ortamektep İçin Tarih II (1934) ders kitabında Osmanlı tarihine ilişkin olarak bazı söylemlerin 1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul Tarih II* ders kitaplarında yer almadığı gözlenmektedir. Atatürk döneminde hazırlanan tarih ders kitaplarında Osmanlı'nın bir aşiret, Osman Bey'in ise aşiret reisi olduğu ifade edilirken, *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ders kitabında tebaa olarak verilmiştir. 1939 tarihinden itibaren tekrar düzenlenen *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında Osmanlı tarihi ile tarihsel söylemlerin değişmesi, Osmanlı geçmişini reddeden, görmezden gelinen tarihsel yaklaşımın azaldığını göstermektedir

Ortamektep İçin Tarih II (1934)

“...Ertuğrul Bey de öldü. Onun yerine oğlu Osman Bey aşiret reisi oldu...Osman Beyin aşireti efradına Osmanlı denildi.”

Ortaokul Tarih II (1939)

“...Ertuğrul Bey de öldü. Onun yerine oğlu Osman Bey geçti... Osman beyin tebaasına Osmanlı denilirdi.”(Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.168; Maarif Vekilliği, 1939, s.138; Taner, 1940, s.138).

1938 Ortaokul Programında üçüncü sınıflarında okutulacak olan tarih içeriği, birinci bölüm olan “*Yeni ve Yakın Zamanlar*” ile ikinci bölüm olan “Türkiye Cumhuriyeti” olmak üzere iki ana bölümden oluşmuştur (T.C. Kültür Bakanlığı, 1938, s.35-45). *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitabı, Osmanlı tarihi ile başlamış, kronolojik olarak devletin kurulmasına, sınırların genişlemesine, İmparatorluğun duraklamasına, parçalanmasına, yeni Türk devletinin kurulmasına, inkılap hareketlerine yer verilmiştir (Maarif Vekilliği, 1939, s.1-313). Özellikle Ortaokulların üçüncü sınıflarında 1939-1950 yılları içerisinde okutulan tarih ders kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemi konu ve içerik olarak arka planda kalmış, Osmanlı Devleti'nin duraklama, gerileme, parçalanma dönemleri daha ayrıntı olarak verilmiştir. *Ortaokul İçin Tarih III (1939)*, ders kitabında *Osmanlı İmparatorluğu* başlığı altında kuruluş ve yükselme dönemi sadece 27 sayfa iken *İmparatorluğun*

Bozulması 45 sayfa, *İmparatorluğun Parçalanması ve Batması* bölümü ise 65 sayfadan ibarettir (Maarif Vekilliği, 1939, s.1-162). Böylece dönemin iktidarı tarafından Türk milletinin yeni bir devlet kurması, Saltanatın Kaldırılması ile Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, Cumhuriyet rejiminin oluşum ve dönüşüm süreçlerinin öğretilmesi ve benimsetilmesi amacı ile tarih öğretimi dönemin ideolojisinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu durumu Osmanlı tarihinin kısmî olarak reddinin tarih ders kitaplarındaki somut örneklerinden birisi olarak değerlendirmek mümkündür.

1939 ve 1941 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında Osmanlı tarihinin Avrupa tarihi ile birlikte anlatıldığı “*Yeni ve Yakın Zamanlar*” olan birinci bölümünde Osmanlı tarihi ile ilgili Atatürk dönemindeki tarihsel söylem varlığını devam ettirmiştir. 1934 ve 1938 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında yer alan Osmanlı geçmişini yadsıyan tarihsel söylemler, öğrencilere okutulmuştur (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.1.; Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1938, s.1.; Maarif Vekilliği, 1939. s.1.; Ertem ve Duru, 1941, s.1). Osmanlı'nın kuruluş döneminden sonra sınırların genişlemesi ile birlikte sarayın halktan koptuğu, israfın başladığından duyulan huzursuzluk ders kitabının ilk sayfasında yer almaktadır. Buna benzer söylemler ders kitabının farklı konu içeriklerinde karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra sanayi konusu, “*harp sanayi*” ve “*lüks sanayi*” şeklinde gruplandırılmış, lüks sanayinin ise, padişah, paşa ve beyler tarafından oluşan zengin bir tabakadan oluştuğuna ve bu tabakanın sürekli olarak ihtiyaçlarının arttığına dikkat çekilmiştir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.20.; Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1938, s.20-22.; Maarif Vekilliği, 1939, s.20-22.; Ertem ve Duru, 1941, s.20-22). Bu durumun toplumsal bir huzursuzluğa neden olduğu vurgulanmak istenmiştir. Öğrencilere israf eden, lüks yaşayan, halktan kopuk, Osmanlı imajı ifadelerle yansımıştır.

Osmanlı tarihinin yükselme, duraklama, gerileme ve parçalanma dönemlerinin aktarıldığı ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan 1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında “fetih” kelimesi yerine “zapt etme” ya da “zapt olunma” kelimesi kullanılmıştır. İstanbul'un alınması, 1934 ve 1938 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında da, Türk tarihinin en önemli olaylarından birisi olarak aktarılmıştır (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.2.; Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1938, s.2-4.; Maarif Vekilliği, 1939, s. 2-4.; Ertem ve Duru, 1941, s.2-4).

1939 ve 1941 baskılarının incelendiği *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı ile 1934 ve 1938 baskılarının karşılaştırıldığı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında biraz daha olumsuz bakış açısıyla ele alınan Osmanlı İmajı, “*Ahlak*” başlığı ile tekrar karşımıza çıkmaktadır. 1934 ve 1938 baskılı *Ortaokul İçin*

Tarih III ders kitabında ahlaki yozlaşmanın olduğu olumsuz Osmanlı kültürü, 1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* hiçbir değişime tabi tutulmadan ders kitaplarına aynen aktarılmıştır.

Büyük fetihlerden, büyük servetler elde edilmişti. Büyük servetleri eline geçiren tabakada başta padişah olmak üzere, paşalarda ve beylerde fedakârlık azalmaya başladı. Evvelce devlet reisleri, orduların başlarında kumandan iken bu defa sarayda vakit geçirmeye başladılar. Kanuni döneminde sarayda kadınların üstünlüğü kendini gösterdi.

Yabancı milletlere mensup saray kadınları, Osmanlı sultanlarını kendi hırslarına alet etmişler, memleketi kendi arzularına göre, idare imkânı bulmuşlardır. Sarayda katiller, cinayetler, entrikalar bu devirde artmıştır.

Rüşvet, bu devirde bilhassa Hırvat Rüstem Paşa'dan sonra sadrazamlar için bir anane haline almıştır. Hükümette parasız iş yapmak imkânı kalmamıştır. Fuzuli'nin "selam verdim, rüşvet değildir, deyu alamadılar" diye başlayan şikâyetnamesi bu devrin ruhunu pek açık gösterir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.25.; Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1938, s.25.; Maarif Vekilliği, 1939. s.25.; Ertem ve Duru, 1941, s.25).

Osmanlı tarihinin duraklama dönemi için de olumsuz Osmanlı algısı devam etmiş, kadınların saltanatı ve devlet yönetimi üzerinde etkisi anlatılmıştır. "*Kadınların Saltanatı*" adlı konu başlığında, "*devlet hâkimiyetini ellerine alan padişahların bir kısmı deli, bir kısmı çocuğu... bu devirde devletin idaresine müessir olan valide ve zevce sultanlar vardır ki hakikaten saltanat sürmüşlerdir*" ifadeleri ile Osmanlı siyasi otoritesinin kalmadığı bir çok kez belirtilmiştir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.53.; Maarif Vekaleti, 1939, s.54.; Ertem ve Duru, 1941, s.54). Bu durumun en önemli nedeni, Osmanlı'nın siyaseten varlığının yok olması, Cumhuriyet yönetimine geçiş sürecinde yaşanan bu siyasi otoritesizliğin yeni devlet düzeninin kurulmasındaki siyasi etkisi olmuştur.

Atatürk döneminin tarih söylemi doğrultusunda yazılan tarih ders kitaplarındaki Osmanlı imajı ve algısı, 1939-1943 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında varlığını sürdürmüş olsa da özellikle Osmanlı padişahlarına yönelik "çocuk" ve "deli" ifadelerinin kullanılmasına yönelik bazı söylemlerin çıkarıldığı görülmektedir (Maarif Vekilliği, 1939, s.54;

Ertem ve Duru, 1941, s.54).⁹ 1934 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında IV. Murat ile ilgili olarak, “*XVII. asrın yirmi beş senesinde Osmanlı tahtı I. Mehmet, II. Osman gibi çocuk denecek genç ve Mustafa I. gibi deli padişahlar, tarafından işgal edilmiştir. Devletin başında bu idaresiz unsurlar bulunduğu için memleket içinde anarşi daha çok artmıştır*” (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.53-54) şeklindeki söylemler, 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabından çıkarılmıştır. Osmanlı tarihi ile ilgili olarak olumsuz söylemleri azaltmaya yönelik bir yönelim olsa da yine de bu ifadelerin varlığı ders kitaplarında devam etmiştir.

Duraklama dönemi içinde padişahların kişilikleri, devlet adamı olarak nitelikleri, liderlik özellikleri üzerinden değerlendirdiğimizde padişahların ülke yönetiminde siyasi otorite olarak yetersizliklerine dem vurulmuştur. “*Murat IV. Selim I. gibi kan dökücü, Selim II. gibi şaraba ve zevke düşküdü*” (Maarif Vekilliği, 1939, s.55.; Ertem ve Duru, 1941, s.55) söylemleri, Osmanlı padişahlarına yönelik olarak olumsuz bir algının ortaokul tarih ders kitaplarına yansımalarının örneğini teşkil etmiştir.

“*XVIII. yüzyılda Dahili Vaziyet*” konu başlığı altında, devlet idaresindeki sıkıntılar, ülkeyi yönetenler üzerinden “*beceriksizlik, siyasi ahlaksızlık, anarşi, süistimal esaslı vasıf olarak*” nitelendirilmiştir. Osmanlı'nın gerileme dönemindeki padişahların ülkeyi iyi yönetememeleri, 1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında, olumsuz ifadeler ile öğrencilere aktarılmıştır. “*Beceriksizlik, siyasi ahlaksızlık, anarşi, süistimal esaslı vasıf*” söylemleri 1934 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında olduğu gibi bir sonraki dönemde de okutulmaya devam etmiştir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.76.; Maarif Vekilliği, 1939, s.75.; Ertem ve Duru, 1941, s.75).

1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında ise, “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Parçalanması ve Batması*” bölümünde verilen ıslahat faaliyetleri konusunda ordu teşkilatı ile ilgili olarak Avrupa ordularının bilim ve fen müesseselerinden faydalanması olumlu bir gelişme olarak ifade olunmuştur. Avrupa'dan geri kalındığına dikkat çekilerek batılı tarzda yeniliklerin yapılması övülürken yenilik karşıtlarına karşı ciddi bir eleştiri söz konusudur (Maarif Vekilliği, 1939, s.94-97; Ertem ve Duru, 1941, s.94-97).

⁹ *Ortaokul İçin tarih III (1939 ve 1941 Baskısı)*

Murat IV. : Anarşi devrinde Mustafa I.den sonra tahta çıkan Murat IV. (1623), çocukluk devrini geçirdikten sonra, 1632'de anarşiden bıkmış olan hükümet ricalini ve halkı etrafında kütle halinde buldu. Ve kendisi Selim I.in hareketini taklit ederek devlet işlerini eline aldı. Sipahilerle yenicileri birbirine vurdurdu...

Tanzimat Devri, 1934 baskılı *Ortamektep İçin tarih III* ders kitabında Osmanlı Devleti'nin dıştan Avrupalılaştırdığını ancak bunun muvaffak olmuş bir hareket olmadığı belirtilirken aynı söylemler 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında da karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat Dönemi ve Avrupalılaşmak kavramı, israf ile bir tutularak masrafların artmasına bağlı olarak gereksiz harcamaların yapıldığı bir dönem olarak aktarılmıştır. Tanzimat Dönemi, Avrupalılara benzemeye çalışılan bir dönem olarak aksettirilmiştir. Tanzimat Döneminde sadece ilim alanındaki gelişmeler olumlu karşılanmıştır (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.126-127. ; Maarif Vekilliği, 1939, s.126-127.; Ertem ve Duru, 1941, s.126-127).

Bunun yanı sıra 1934 baskılı *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitabında olduğu üzere 1939 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında II. Abdülhamit Dönemi oldukça olumsuz söylemler ile karşımıza çıkmaktadır. “Meşrutiyet, İrtica, İnhilal Devri” konu başlığı altında dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik özellikleri üzerinden olumsuz Osmanlı imajı verilmiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar aktarılırken Meclis-i Mebusan'ın açılması demokratikleşme açısından olumlu bir gelişme olarak ders kitabına yansımıştır (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.153.; Maarif Vekilliği, 1939, s.151.; Ertem ve Duru, 1941, s.151). *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarının 1939 ve 1941 baskıları incelendiğinde Atatürk Dönemi'nde yazılan *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitabında II. Abdülhamit ile ilgili olumsuz imajın devam ettiği görülmektedir. II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi ile ilgili olarak “*Hareket Ordusu meşrutiyete karşı hareket eden gericilik taraftarlarını temizledi, irtica ile alakadar olan Abdülhamid'i halletti. Yerine Mehmet V'i getirdi*” ifadeleri ile II. Abdülhamit için kısmen olumsuz bir padişah imajı çizildiği görülmektedir (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.157. ; Maarif Vekilliği, 1939, s.156.; Ertem ve Duru, 1941, s.156).¹⁰

1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında ve *Ortamektep İçin Tarih III (1934)* ders kitabında aynen belirtildiği üzere, “*Yüzbaşı Mustafa Kemal, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti*” konu başlığı altında verilen bölümde Mustafa Kemal'in Erkânı-ı Harbiye'de iken II. Abdülhamit'in dikkatini ve düşmanlığını çektiği belirtilirken ceza aldığı, Suriye'ye sürüldüğü ve Suriye'de devlet idaresini değiştirmek için gizlice cemiyet kurdukları aktarılmıştır. Ortaokulların üçüncü sınıflarında öğrencilere okutulan tarih ders kitabı ile öğrencilere II. Abdülhamit'in yenilik karşıtı biri olduğu imajı verilirken

¹⁰ II. Abdülhamit'in Tahtan İndirilmesi, “*Hareket Ordusu meşrutiyete karşı hareket eden mürtecileri taraftarlarını temizledi, irtica ile alakadar olan Abdülhamid'i halletti. Yerine Mehmet V'i getirdi*”

Mustafa Kemal Paşa'nın ise, ülkeyi kurtarmak ve devlet idaresini değiştirmek için çabalayan yenilik taraftarı bir vatansaver olduğuna vurgu yapılmıştır (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.169; Maarif Vekilliği, 1939, s.154; Ertem ve Duru, 1941, s.154). Bu noktadan baktığımızda II. Abdülhamit ve devlet yönetimi üzerinden olumsuz Osmanlı imajının çizilmesinin temel nedenini, yeni kurulan devletin bir önceki iktidarı ve devlet adamlarının olumsuz nitelendirmesi üzerinden kendi siyasi gücünü meşrulaştırmak istemesinde aramak doğru bir yaklaşım olacaktır. II. Abdülhamit İstibdatçı olarak nitelendirilmiş, Meclis-i Mebusan'ın açılması, Cumhuriyet iktidarı tarafından yazdırılan ortaokul tarih ders kitaplarında demokratikleşmeye gidilen yolda olumlu bir girişim olarak aksettirilmiştir.

Ortamektep İçin Tarih III (1934) ders kitabında verilen “*İttihat ve Terakki Politikası*” na *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında da yer verilmiş, İttihat ve Terakki'nin yürüttükleri siyaset eleştiri konusu olmuştur. İttihat ve Terakki'nin tam olarak milliyetçi olmadığı ve bir dönem İslamcılığı benimsediğine dikkat çekilmiştir. Buna göre; “*İttihat ve Terakki din siyasetinde de vuzuhsuzdu. Bazen layıkça hareketler yapardı. Bazen de en koyu taassubu okşayacak gerice hareketlerde bulunurdu*”. (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1934, s.160; Maarif Vekilliği, 1939, s.158-159; Ertem ve Duru, 1941, s.158-159) ifadesine yer verilmesi dikkat çekicidir. İttihat ve Terakki'nin idari kadrosunun da “ilmi malumat sahibi olmaktan ziyade ameli bilgilere sahip olduğu belirtilmiş ve idare edenlerin bilimsel bilgiden mahrum oldukları eleştirilmiştir.

1939-1943 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitapları ile 1933-1938 yılları içerisinde okutulan *Ortamektep İçin Tarih* ders kitaplarını karşılaştırdığımızda süreklilik ve değişimin izlerini açıkça görmek mümkündür. 1939 yılında tekrar düzenlenen ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitaplarında hem Türk Tarih Tezi'ne etkisi ile Osmanlı geçmişini arka plana alan yaklaşım varlığını devam ettirmekte hem de Osmanlı tarihine ilişkin olumsuz ifadeler çıkarılmaktadır. 1939-1943 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabını genel olarak değerlendirdiğimizde özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile ilgili oldukça olumsuz söylemler ile Osmanlı geçmişinin kısmi reddi söz konusudur. Hocaoğlu, “*Cumhuriyet tarihimiz, Cumhuriyetçi ideologların asıl temelinde Osmanlı'ya karşı tarifsiz kompleksinden kaynaklanan dürtü ile Cumhuriyet meşruiyetini Osmanlı reddinde aramasında ileri gelen sonu gelmez, ...Osmanlı-Cumhuriyet zıtlığı tartışmaları ile doludur.*” (Hocaoğlu, 2017, s.41) diyerek dönemin tarih yazımını ve Osmanlı geçmişinin reddedilmesinin nedenini ifade etmiştir. Bu çerçeveden baktığımızda yeni kurulan devletin varlığını sağlamlaştırması yönünde ders kitaplarından

Osmanlı geçmişinin daha az yer almasının nedenlerinden birinin de bunun olduğu düşünülebilir.

3. Osmanlı Tarihi İle İlgili Olumsuz İfadelerin Azaltılmasına Dair Çalışmalar

Osmanlı tarihinin resmi tarih anlayışı doğrultusunda yeni bir tarihsel söylem ile yazılması konusunda en somut girişim, II. Maarif Şurası'nda yaşanmıştır. Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulmakta olan tarih ders kitabının birinci bölümü, Osmanlı tarihine ilişkin olarak ihtiva ettiği yanlışlar ve öğrenciye yanlış fikirler verecek hükümler nedeni ile asla okutulmaya elverişli olmadığı ifade olunmuştur. (T.C. Maarif Vekilliği, 1943, s.201). Bu durum, Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru imzalı *Ortaokul İçin Tarih III (1941)* ders kitabındaki Osmanlı tarihi ile ilgili tarihsel söylemden duyulan huzursuzluktan ve Osmanlı tarihi ile ilgili olumsuz söylemlerden kaynaklanmaktadır II. Maarif Şurası'nda Tarih Öğretimi Komisyonu aldığı karar neticesinde 1943-1944 ders yılında Kamil Su ve Kazım Nami Duru tarafından hazırlanan *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabı, öğrencilere okutulmaya başlanmıştır (T.C. Maarif Vekaleti, 1943). Kamil Su ve Kazım Nami Duru tarafından hazırlanan *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Osmanlı tarihini içeren birinci bölüm Osmanlı geçmişini reddetmeden, Kamil Su tarafından tekrardan yazılmıştır (T.C. Maarif Vekaleti, 1943). Böylece Osmanlı tarihine bakış, hem tarih yazımı açısından hem de içerik açısından olumlu yönde bir değişim göstermiştir.

II. Maarif Şurası'nda en çok eleştirilen hususlardan birisi olan Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının birinci bölümünün içerdiği yanlışlıklar ve öğrencilere yanlış fikirler aşıladığı gerekçesi ile özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili bölümler, tekrardan yazılmıştır. Osmanlı tarihine yaklaşım, hem içerik hem de tarihsel söylem olarak ortaokul tarih ders kitabına yansımıştır. Osmanlı geçmişi önemsemeyen tarihsel söylem, Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında değişmiş, Osmanlı tarihini anlatan bölümler, özellikle Hümanist kültür politikasının etkili olduğu bu dönem içerisinde farklı bakış açısı ile yazılmıştır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun anlatıldığı giriş kısmı, Osmanlı tarihi ile ilgili tarihsel söylemin değişimini kanıtlar niteliktedir (*Ertem ve Duru, 1941, s.1; Su ve Duru, 1944, s.1*).¹¹

¹¹ *Ortaokul İçin Tarih III (1941)*

...Fatih Devrinde evvelki kültürle daha sonrası arasındaki büyük farklar peyda oldu. İmparatorluğun kuruluşundan sonra saray hayatı değişti, halktan tamamen uzak bir alem haline girdi. Büyük imparatorluk sınırı içinde halktan ayrılan sarayda, sefahet ve israf başladı. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)*

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında birinci bölüm olan “*Yeni ve Yakın Zamanlar*” bölümünde Osmanlı’ya, daha az yer veren tarihsel yazım olumlu yönde kayda değer bir değişim göstermiştir. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabının giriş kısmında “*Yükselme Dönemi*” ile olumlu bir Osmanlı imajı verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet için “*22 yaşında, cesur, ateşli ve kendini tamamiyle memleket işine bağlamış*” bir lider kimliği çizilirken İstanbul’un fethinin Türk tarihi ve dünya tarihi açısından önemli bir olay olduğu belirtilmiştir. Kamil Su ve Kazım Nami Duru imzalı *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Yükselme dönemi Osmanlı padişahları olan Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemi ile ilgili olarak olumlu ve övgü dolu söylemler yer almıştır. “*...bu devirde Fatih, Yavuz, Kanuni gibi üç büyük hükümdar yaşamıştır. Üçü de büyük bir komutan, hem de kuvvetli birer devlet adamı idiler.*” (Su ve Duru, 1944, s.2) ifadelerini Osmanlı geçmişi ile biraz daha bağ kurma olarak nitelendirmek mümkündür.

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında Osmanlı İmparatorluğu (Yükselme Dönemi), “*Fatih ve Zamanı, Yavuz Sultan Selim, Kanuni ve Zamanı ve Sokullu ve Zamanı*” şeklinde kronolojik sıralama dâhilinde olayların ve gelişmelerin öğrencilerin anlamasını kolaylaştıracak şekilde aktarılmıştır. 1939-1943 yılları içinde okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında bulunan bazı söylem ve ifadeler, *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabından çıkarılmıştır. Örneğin “*Fatih’in İstilaları*” adlı konu başlığı “*Fatih’in Zapettiği Diğer Memleketler*” başlığı altında ders kitaplarında yer almıştır (Maarif Vekilliği, 1939, s.4., Ertem ve Duru, 1941, s.4.; Su ve Duru, 1944, s. 4). “*Fatih*” kelimesi, 1939-1945 yılları içerisinde okutulmakta olan hiçbir ortaokul ders kitabında kullanılmamıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı tarihi ile ilgili önceki yıllarda daha çok yer alan olumsuz söylem ve yargılar *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında yerini övgü dolu, başarıları ile Türk tarihinde iz bırakan Osmanlı geçmişine bırakmıştır. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında “*Fatih’in Ölümü*” adlı konu başlığında Fatih’in Türk tarihindeki önemine işaret edilerek “*O büyük bir kahramandı, keskin bir zekâya malikti*” denilerek Fatih’in zekâsından bahsedilmiş, kendisinin “*güzel sanatlara önem veren, açık fikirli bir devlet adamı*” olduğu ifade olunmuştur. Osmanlı Devleti, Cumhuriyet tarihi içinde yazılan ortaokul ders kitapları içerisinde ilk kez “*Büyük Osmanlı İmparatorluğu*” şeklinde nitelendirilmiştir: “*Büyük Osmanlı İmparatorluğunun*

1453 İstanbul’un fethinden, 1579 büyük devlet adamı olan Sokullu’nun ölümüne kadar süren bu devirde Fatih, Yavuz, Kanuni gibi üç büyük hükümdar yaşamıştır. Üçü de hem büyük komutan hem de kuvvetli birer devlet adamı idiler. Memleketi idare etmek üzere seçtikleri vezirler de kendileri kadar değerli kimselerdi. Kanuni’nin ölümünden sonra memleketi on üç yıl idare etmiş olan Sokullu da bunlardan biridir. Bu devirde edebiyat, sanat ve ticarete son derece ilerlemiş bulunmaktadır.

temellerini kurduktan sonra adını tarihine, geniş ülkesini de iki oğluna bırakarak ölmüştü.” (Su ve Duru, 1944, s.6-7) Bu ifadeler ile Fatih’e dair olumlu söylemlerin daha çok yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum, *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Osmanlı algısının değişimine dair en somut tarihsel söylemlerinden birisine örnek teşkil etmektedir. Yükselme döneminde devlet adamlarının liderlikleri ve kişilik özellikleri üzerinden övgü dolu söylemler ve olumlu Osmanlı imajı, Yavuz Selim ve Kanuni Süleyman dönemlerini anlatılırken de karşımıza çıkmaktadır. Yavuz Selim için “*Sert tabiatlı, hiçbir şeyden yılmaz, kahraman ve alçak gönüllü bir kişi olduğu ve bilginlere ve sanatçılara önem verdiği*” belirtilirken Kanuni için ise, “*devrini parlak zaferler, büyük uygarlık eserleri ile taçlandırdığı*” ifade olunmuştur. “*Kanuni’nin Ölümü*” adlı konu başlığında ise, Kanuni döneminin Türk tarihinin en parlak zamanlarından birisi olduğu belirtilerek Asya, Afrika ve Avrupa’nın birçok yerine hâkim olduğu, yapılan savaşlar ile birlikte bilim ve sanat yönünden oldukça ileri gidildiği, bilime ve sanata önem verildiği açıklanmıştır (Su ve Duru, 1944, s.11-17). Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemleri üzerinden Türk milletinin kahramanlıkları ve başarıları pragmatik tarih yazımı ile ders kitaplarına yansımıştır. Böylece 1943-1944 ders yılında okutulmaya başlayan *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında bir önceki dönemde okutulan tarih ders kitaplarının aksine öğrenciler için olumlu Osmanlı imajı oluşturulmak istendiği düşünülebilir.

Osmanlı Devleti’nin dönemlerine dair yapılan değerlendirmelerde ise padişahlarla ilgili söylem değişiklikleri gibi olmadığı görülmektedir. *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında duraklama devrinin nedenleri, bir önceki yıllarda okutulan *Ortamektep İçin Tarih III (1934)* ve *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitabında (Su ve Duru, 1944, s.36-37) olduğu gibi devletin iyi idare edilememesine ve siyasi otoritenin boşluğuna bağlanmıştır. Yükselme döneminde devletin başında Fatih, Yavuz ve Kanuni gibi kudretli ve zeki padişahların bulunduğu vurgulanırken devletin eski gücünü kaybetmesinde ülkenin iyi yönetilememesi önemli bir nedeni teşkil etmiştir. Karlofça Antlaşması ile gerileme dönemi başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa karşısındaki zayıflığı ve geriliğini kabul ettiği *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında ifade edilmiştir (Su ve Duru, 1944, s.36). Karlofça Antlaşması’nın Osmanlı tarihindeki önemine işaret edilen ders kitabında büyük emeklerle ele geçen, on binlerce Türk erinin kanına mal olan birçok yerin bu antlaşma ile düşmana bırakıldığından duyulan üzüntü belirtilmiştir. Avrupa devletlerinin XVIII. yüzyılın ortasında miras yüzünden birbiri ile kanlı savaşlara giriştiği, Osmanlı İmparatorluğu’nun bundan faydalanarak Karlofça Antlaşması ile kaybettiği toprakları alabilecek fırsatı olduğu ancak “*padişah ve devlet adamlarının kısa*

görüşleri ve siyaset alanındaki bilgisizlikleri” nedeni ile bu durumun gerçekleşmediği ifade edilmiştir. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında, gerileme döneminin de en önemli iç sebebi, padişah ve devlet adamlarının ülkeyi iyi yönetememesine bağlanmaktadır (Su ve Duru, 1944, s.49-52).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında dünyada yaşanan gelişmelerin etkisi ve Hümanizmin eğitim ve tarih yazımındaki yansımalarının bir örneği olan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Osmanlı geçmişine olumlu bakış açısı ile bakma ve Osmanlı tarihini Türk tarihinin en önemli safhalarından biri olarak görme, özellikle yükselme dönemi ile ilgili olarak öğrencilere olumlu yönde Osmanlı imajı çizme söz konusudur. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabının *Osmanlı-Türk Uygarlığı* bölümündeki Türk milletinin üstün bir hayat kudretine sahip olduğu, bu kudretin Orta Asya¹²’dan başlayarak batıya dağıldığı ve büyük devletler ile önemli uygarlıklar yarattığı vurgulanmıştır. Türk milletinin Orta Asya’da, Çin’de, Hint’te İran’da, Mısır’da, Anadolu’da ve Rumeli’de Türk milletinin medeni varlığını ispat eden birçok eseri bulunduğu belirtilirken bir çoğunun da Anadolu’da bulunduğu işaret edilmiştir (Su ve Duru, 1944, s.79). Bu tarih yazımı, ders kitabındaki resmi tarih anlayışının Hümanist tarih anlayışı yönünde değiştiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Osmanlı İmparatorlu’nun Anadolu’da yeni bir kültür kaynağını oluşturduğunu ve büyük medeni eserler ile Anadolu’yu süsledikleri vurgulanmıştır: “1071 Malazgirt Savaşından sonra Anadolu’da yerleşmiş olan Selçuklular ve ondan sonra Osmanlı Türkleri; Orta, Yeni ve Yakın Çağlar boyunca burasını yeni bir kültür kaynağı haline getirmişler, büyük medeni eserler ile süslemişlerdir.” (Su ve Duru, 1944, s.79) şeklindeki ifadeler ile Selçuklular ve Osmanlı’nın Anadolu coğrafyasına kültürel katkılarına dair bilgilendirmeler yapılmış ve kültür aktarımındaki kıymetleri üzerine değerlendirmeler yer almıştır. Bu değerlendirmelerde Selçuklu mirası üzerine kurulan Osmanlı Devleti’nin kurulduğu coğrafyaya kattığı değerini öğrencilere aktarılmasına dair ifadelere yer verilmesi olumlu yönde bir söylem değişikliğinin olduğunun göstergesidir.

Osmanlı Devleti’nin yükseliş dönemine dair *1944 Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında ise Osmanlı Devleti, “XV. yüzyılın ikinci yarısı ve XVI. Yüzyılda siyaset alanında eşsiz başarılar, kazandığı muhteşem zaferlerle üstün bir varlık olduğunu Avrupa ve Asya’ya kabul ettiren bir devlet” tanımı ile karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorlu’nun teşkilat, siyaset, askerlik, sanat ve edebiyat alanında yüksek değeri ile önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir. Sözü edilen ortaokul ders kitabında Osmanlı İmparatorlu’nun

¹² Ders kitaplarında Türkistan coğrafyası için Orta Asya tabiri kullanılmıştır.

kazandığı zaferler ile varlığını Avrupa'ya kabul ettirdiği belirtilirken XVI. Yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmeler ile Avrupa'nın Osmanlı İmparatorlu'nu geride bıraktığı ifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorlu'nun duraklama ve gerilemesinde dış neden olarak Avrupa'nın gerisinde kalması ve iç neden olarak devlet yönetimi, askerlik ve uygarlık alanındaki gelişmelerin etkisi ile ıslahat hareketleri yaptığına ancak başarısızlıkla sonuçlandığına değinilmiştir (Su ve Duru, 1944, s.79). Bu durum Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine dair verilen bilgilere nazaran tarihi gerçekliklere daha uygun bir yaklaşımla kaleme alındığı söylenebilir. Dönemlerin aktarımında yaşanan bu farklı yaklaşım farklı konuların işlenmesinde de görülmüştür. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında “*Bilim ve Sanat*” konusuna bir önceki dönemde okutulan *Ortaokul İçin Tarih III(1941)* ders kitabından farklı olarak daha ayrıntılı verilmiş, Osmanlı İmparatorlu'nun bilime ve sanata verdiği önem vurgulanmıştır. Osmanlı İmparatorlu'nun kuruluşundan itibaren bilim ve bilim adamlarına önem verildiği açıklanırken tıp, tarih, coğrafya ve matematik alanında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Tarih bilimi ile ilgili olarak padişahların yükselme dönemine gelinceye kadar olayların tespitine önem vermedikleri belirtilirken yükselme döneminin ardından tarih bilimine olan değerin arttığı ve olayların kayıt altına alındığı ifade olunmuştur. XVIII. Yüzyılda tarih yazmak için “*Vakanüvis*” adı verilen memurların tayin edildiği bunların en önemlisinin de XVIII. Yüzyılda başlarında yaşamış olan Naima olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında tarih yazımı ile ilgili “*Vakanüvislerin tarihleri incelendiği zaman bunların asıl Osmanlı tarihine önem verdiği, genel tarihin ihmâl edildiği*” (Ertem ve Duru, 1941, s.18; Su ve Duru, 1944, s.87-88) yönünde bir eleştiri söz konusudur. Burada Türk tarihinin bir bütün olarak ele alınması ve Osmanlı tarihinin Türk tarihinin bir parçası olduğu belirtilmiştir. Bu düşüncenin yanı sıra eğitim, Atatürk döneminde olduğu gibi çağdaşlaşma ve kalkınmanın öncelikli bir aracı olarak görülmüştür. İnönü Dönemi, siyasi çerçevede statükocu özelliğine rağmen kültür alanında son derece hareketli bir dönem olarak yorumlanmıştır. Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olarak görev yaptığı dönemde ise, Atatürk'ün oluşturduğu milli kültür politikasından farklı olarak yeni bir kültürel yapının oluşturulması amaçlanmıştır. “*Ülkenin kalkınmaya ihtiyacı vardır. Kalkınmak için Batılılaşmak kaçınılmazdır. Batılılaşmak için Batının kültür kaynaklarına inmek gerekir.*” (Yiğit, 1992, s.42) cümlesinden hareket eden bir yaklaşım söz konusudur.

4. Hasan Ali Yücel'in Yaklaşımı ve Ders Kitaplarına Etkisi

Türk kültür inkılâbı Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde başlamış ve Türk kültür tarihinde Atatürk derin izler bırakmıştır. Cumhuriyet Döneminde

yaptığı reform hareketleri ile Atatürk'ün vefatının ardından iz bırakan bir diğer isim de Türk kültür reformunun yükseliş yıllarını kapsayan dönemde (1938-1946) Maarif Vekilliği görevini yerine getiren Hasan Ali Yücel (1897-1961) olmuştur (Çıkar, 1997, s.11). Eğitim, kültür ve siyaset adamı olan Hasan Ali Yücel, Celal Bayar Dönemi'nde sağlık nedeni ile istifa eden Saffet Arıkan'ın yerine 28 Aralık 1938 tarihinde Maarif Vekilliği görevine getirilmiştir (BCA, T.C. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü, 0.30.10.0/14.80.2). Hasan Ali Yücel, Celal Bayar Hükümeti'nin dışında Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin de Maarif Vekili olarak eğitim ve kültür alanında hizmetlerde bulunmuştur. Aralıksız yedi yıl, yedi ay ve dokuz gün sürdürdüğü görevinden 7 Ağustos 1946 yılında ayrılmıştır. Yücel'in bakanlığı dönemi, ülkenin hem ulusal güvenlik hem de mali durumunun zorluğu nedeni ile oldukça sıkıntılı bir döneme rastlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve bütün dünyada etkilerini hissettiği dönemde devletin dar bir bütçe ile eğitime ayırdığı sınırlı ödenekle Yücel, eğitim ve öğretim alanında önemli atılımlar yaparak ülkenin eğitim sorunlarına ve ülkenin çağdaşlaşmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur (Oğuzkan, 1987, s.628). Maarif Vekili Hasan Ali Yücel döneminde topyekûn modernleşme amacı ile hem eğitim hem de kültür politikasında Hümanizmin etkileri görülmüştür. Antik Yunan ve Latin uygarlıklarına yönelme ile başlayan hümanist yaklaşım, tarih öğretimine de damgasını vurmuştur. Klasik dünyaya duyulan ilgi beraberinde hümanist ruhun edebi ve felsefi kaynakları yolu ile kabul görmüştür. Tercüme odasının kurulması ve klasik eserlerin çevirileri sadece Batı kaynaklı olmamış aynı zamanda Doğu Klasiklerini de içine almıştır. Böylece batı-doğu sentezi hedeflenerek sadece Batıya odaklanılmamıştır. Her ne kadar çevirilerin büyük bir kısmını Batı klasikleri oluştursa da Yücel Döneminde doğu-batı sentezi amaçlanmıştır. Hasan Ali Yücel tarafından batı-doğu sentezini “ *ben doğu ve batı diye bir ayırım görmüyorum. İnsan eseri, insan ruhunun iştiaqları, kaygıları, korkuları, zaman ve zemine göre değişse de özünde bir ayrılık varsa o tutulan yol ve usuldendir. Garplı kafasının metoduyla duymasak Şarkıda bu özü bulmamız zor olurdu*” sözleri ile ifade etmiştir. (Yıldırım, 2017, s.134-135). Bu açıdan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında “Edebiyat” konusunun üzerinde önemle durulmuştur. Yücel'in klasik eserlerin çevirilerinin önsözünde 23 Haziran 1941 tarihinde yazdığı “*Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır*” (Yücel, 1999, s.1) sözünden hareketle edebiyat konusu, ders kitabında önemle durulan konulardan birisi olmuştur.

Edebiyat konusuna yaklaşımın bu yönde olmasının yanı sıra *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında “*Islahat Hareketleri*” ve batılı tarzda yenilik

yapılması konusu da olumlu gelişme olarak ele alınmıştır. Avrupa'dan geri kalındığı vurgulanırken Avrupa'daki modernleşmeye askeri alanda ayak uydurulması ve Osmanlı ordusunun modern bir şekilde teşkilatlanmasından hareketle III. Selim dönemi ıslahat hareketleri ve II Mahmut Döneminde yapılan ıslahat faaliyetlerine yer verilmiştir. Yenilik karşıtları ders kitabında eleştirilmiş ve yapılan Avrupa usulündeki yeniliklere dikkat çekilmiştir. III. Selim'in "*aydın fikirli, yenilik taraftarı*" bir padişah olduğu vurgulanırken yapılan yeniliklerden övgü ile bahsedilirken III. Selim'in tahtan indirilmesi ve batı tarzda yeniliklere karşı çıkan gerici gruplar eleştiri konusu olmuştur. Bunun yanı sıra II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağının kaldırılması, Türk tarihinin önemli bir olayı şeklinde verilmiş ve oldukça olumlu bir gelişme olarak aktarılmıştır. Yeniçeri ocağı, devlet işlerini aksatan, sürekli ayaklanma çıkaran, sınırlarda Türklük şerefini hesaba katmadan bozgunculuk yapan ve memleket için zararlı bir kurum (Su ve Duru, 1944, s.95-103) olarak ifade edilmiştir. Ortaöğretim ders kitaplarında Osmanlı Devleti'ndeki batılı tarzda yeniliklerin ele alındığı kısımda bu durum olumlu açıdan değerlendirilmektedir.

Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından tarih öğretimi de Hümanist anlayış ile evrensel açıdan ele alınarak bir bütün içerisinde incelenmek istenmiştir. Hasan Ali Yücel, 15 Kasım 1943 tarihinde Üçüncü Tarih Kongresi'ni açarken "*tarih milletlere insanlığın tek bir varlık olduğunu gösterir*" düşüncesinden hareketle tarih bilimine ve tarih tezine bakışını şu sözleri ile ifade etmiştir:

Tarih milletlere insanlığın, tek varlık olduğunu gösterir ve o varlık içerisinde her milletin karınca ve kaderince bir vazife almış bulunduğu işaret eder. Onun için milli birlikler ve insanlık içerisinde milli ülküde beraberlik tarih bilgisinden çıkar. Biz Atatürk'ün ölümünden sonra milli ülkümüzün insanlaşmış sembolü olarak Şefimiz İnönü'nün etrafında bu duygu ile toplandık. Milli birliği, yalnız bugününün müşterek hisleri halinde görmek hatadır. Çünkü milli birlik dediğiniz kavram muayyen bir zamana münhasır statik durucu bir kavram değildir. Tarih olmaksızın ve tarihe bakışta bir kaynak çıkmaksızın bu birliği ne duymaya ne de anlamaya imkân vardır. Tarih tezi ile yalnız kendi tarihimize bakmış olsaydık bu anlayışa yükselemezdik. Biz bütün dünya olaylarını bir taraf olmanın en üstün imkanı ile görüp gösteriyoruz...(Yücel, 1988, s.255)

Hasan Ali Yücel için tarih bilimi, insanlığın tek bir varlık olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir ve tek bir kaynaktan tarihe bakmak mümkün de değildir. Yücel, tarih tezinin sadece kendi tarihimizi incelemek olmadığını belirtmiş, Türk tarihi, insanlık tarihi içerisinde ele alınmıştır. Bununla birlikte Yücel, Türk tarih tezi ile ilgili olarak “*Tarih teziyle geleneği kuvvetli dogmatizmden kurtulduk; tarih araştırmalarında tenkitçi ruh kazandık*” değerlendirmesini yapmıştır (Yücel, 1988, s.255). Hasan Ali Yücel’in söylevleri, Türk Tarih Tezi’nden farklı olarak Orta Asya merkezli Türk tarihi odaklı tarihsel söyleme karşı çıkmıştır. Hümanist tarihsel söylem ile “*medeniyet bir bütündür*” ve Türk tarihi de bu bütünün bir parçasıdır (Tercüme Dergisi, 1949, s.1) düşüncesinden hareket eden Yücel’in görüşleri dönemin ders kitaplarına da sirayet etmiştir.

Türk Tarih Tezi doğrultusunda “*Osmanlı geçmişi ve kültürel birikimini görmezden gelen, yadsıyan bir tarzda milli kimlik anlayışı*” (Yıldırım, 2017, s.57) oluşturmak doğrultusunda Osmanlı tarihi ile ilgili yazılan bölümlere Milli Şef İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde tepkisel bir yaklaşım olmuştur. Artık Osmanlı tarihi, “*Osmanlı geçmişinin önemsenmeyen ve görmezden gelinen dönemi olarak algılanmaktan vazgeçilmiş*” ve Türk modernleşmesinin miladı olarak Osmanlı tarihinin son dönemleri önemle durulan temel konular olmuştur (Yıldırım, 2014, s.162). Hasan Âli Yücel tarafından Tercüme Dergisi’nin önsözünde verdiği demeçte Tanzimat ile birlikte modernleşmenin başladığı belirtilerek Türk tarihindeki önemine dikkat çekilmiştir:

Biz Türkler, tarihin bütün çağlarında ona yeni unsurlar katmış ve ondan bizim için yeni olan unsurları, hiç taassup göstermeden bol bol almışızdır. Sıklet merkezini Avrupa’da tutmakta olan medeniyet bütününe Tanzimat ve daha evvelki uyanma devresinden beri Türk cemiyeti de teveccüh etmiş bulunuyor. Türk münevveri, pak az istisna ile başta Latin aleminin en kuvvetli, mümessili Fransız sosyetesini olmak üzere bilhassa Meşrutiyette Cermen ailemi ile de sıkı temasa başlayarak Avrupa medeniyetini kültür cephesinden anlamaya çalışmaktadır. (Tercüme Dergisi, 1949, s.1)

Hasan Ali Yücel Tanzimat ile başlatılan Batılılaşmanın Meşrutiyet ile devam ettiğine vurgu yapılarak Avrupa medeniyetinin kültür cephesinin anlamaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bu yönü ile Yücel, “*Garplaşma*” meselesinde “*Osmanlı tarihinin ve umumiyetle tarihimizin en mühim merhalelerinden*” birinin Tanzimat’ın ilanı olduğunu kabul eden devlet adamlarından birisi olarak

karşımıza çıkmıştır (Arıkan, 1997, s.203). Yücel döneminde “*Osmanlı geçmişi ile barışmaya yönelik*” çalışmaların yapılması ve Osmanlı tarihi ile ilgili söylemlerin değişime paralel olarak 1940 yılında Tanzimat Fermanı’nın 100. Yıldönümünü anmak adına kitap basılması, Osmanlı tarihine ilişkin olarak resmi anlayıştaki değişimin kanıtları olmuştur (Yıldırım, 2017, s.137). Özellikle Tanzimat Dönemi, Osmanlı tarihçiliğinde önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu dönemde hanedan tarihi ön plana çıkmış, Osmanlı hanedanı etrafında eşitliği sağlamak, halkları birleştirmek ve Osmanlı bütünlüğünü sağlayarak parçalanmasını önlemek hedeflenmiştir (Arıkan, 1985, s.1584).

Hasan Ali Yücel’in Maarif Vekilliği dönemi, Yücel’in Tanzimat döneminin Osmanlı Devleti’nde batılılaşmanın önemini anlaşıldığı dönem olduğu görüşünden hareketle o dönemin öğretilmesine dair ilginin arttığı bir dönem olmuştur. 1939-1945 dönemini incelediğimiz ortaokul tarih ders kitapları içinde Hasan Ali Yücel’in bakanlığı döneminde tekrardan düzenlenen 1943-1944 ders yılında okutulmaya başlanan *Orta Okul İçin Tarih III* (1944) ders kitabında Hümanizmin kültür politikasına ve tarih öğretimine yansımaya bağlı olarak Osmanlı tarihini arka plana iten, görmezden gelen tarihsel yaklaşım hem içerik hem de söylem açısından terk edilmiştir. *Orta Okul İçin Tarih III* (1944) ders kitabında Tanzimat Dönemi, dönemin resmi tarih anlayışındaki değişime paralel olarak üzerinde önemle durulan konulardan birisi olmuştur. Sözü edilen 1944 baskılı *Orta Okul İçin Tarih III* ders kitabında, XIX. yüzyıla girerken askeri ve ekonomik alanda başlıca ıslahat hareketleri arasında dil ve edebiyatta da bir yenilik göze çarpsa da edebiyat alanında asıl yeniliğin Tanzimat Döneminde başladığı belirtilmektedir (Su ve Duru, 1944, s.93). Tanzimat Fermanı, 1944 baskılı *Orta Okul İçin Tarih III* ders kitabında Batılılaşma sürecinin başlangıcı olarak kabul görmüştür. Yapılan değişiklikler ile garplasma yolunda önemli adımların atıldığına işaret edilmiştir.

1944 yılı tarih ders kitaplarının söyleminde ise bazı değişikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. *Orta Okul İçin Tarih III* (1944) ders kitabı, Osmanlı tarihine bakışın hem yazımı hem de tarih yaklaşımı açısından değişimin en önemli kanıtı olmuştur. Yıldırım’ın da belirttiği üzere Tanzimat dönemi, “*Osmanlı geçmişini önemsenmeyen ve görmezden gelinen utanç dönemi olarak algılanmasından vazgeçildiği hatta aksine Türk modernleşmesinin başlangıcının son yıllara dayandırıldığı*” (Yıldırım, 2014, s.162) bir dönem olmuştur. *Orta Okul İçin Tarih III* (1944), ders kitabındaki tarih yazımı ile Tanzimat’ı Batılılaşmanın dönüm noktası olarak kabul etmesi noktasında Hümanist tarihsel söylem baskındır. Batı uygarlığı ile bütünleşme noktasında Tanzimat Dönemi, bir milat olarak ele alınmıştır. Hasan Ali Yücel tarafından da “*Garplılaşma davasında Osmanlı tarihinin ve umumiyetle tarihimizin en mühim merhalelerinden birisinin*

Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı olduğu" belirtilmiştir (Arıkan, 1997, s.198). Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile Osmanlı geçmişi ile hesaplaşmaktan vazgeçilmiş, Osmanlı tarihi ile barışmaya başlanmıştır. Tanzimat Dönemi, Batılılaşma noktasında dönüm noktası olarak ders kitaplarına yansımıştır. Bu minvalden baktığımızda Türk hümanizmi, "Mavi Anadoluculuk" şeklinde ifade edilerek kültürleri kucaklayan bir anlayışı getirmiştir. Anadolu geçmişi ve kültürel zenginliğini esas çıkış noktası olarak kabul görmüştür. Türk Hümanistleri için "Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı her kültürü benimsemek" amaçlanmış ve bu kültürlerin tamamını kucaklayan bir anlayışla güçlü bir kültürel yapı oluşturarak Türk Rönesans'ı meydana çıkarmak hedeflenmiştir (Yıldırım, 2016, s.59). Türk Tarih Tezinin çıkış noktası olan Türkistan menşeli medeniyet anlayışı, Anadolu merkezli kültür anlayışına dönüşerek Batı medeniyetinin kültürel birikiminin Anadolu üzerine kurulu olduğu düşüncesi hakim olmuştur. Türk Hümanizmi, "*dünyanın bütün topluluklarının insanlığın evrim sürecine katma olanağını kuramsal bir sav olarak ileri sürmekle kalmayıp bunun aynı zamanda pratik bir kanıtı olduğunu*" ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, "*fikir evrimlerimizin uzun zincirine eklenen yeni bir halkadır, insanlığa omur kazandıran uzun bir aşamalar dizisine eklenen yeni bir evrim aşamasının başlangıcıdır*". Hümanist yaklaşımın tarih öğretimine ise yansımaları, klasik çağı ön planda tutarak o çağı, Türk toplumunun bakış açısı ile yorumlamak olmuştur (Sinanoğlu, 1988, s.110-112).

Tanzimat dönemindeki gelişmeler ise, *Orta Okul İçin Tarih III (1944)*, ders kitabında batılılaşma üzerinden olumlu bir bakış açısı ile değerlendirilirken Tanzimat devrinde Avrupa kültür ve uygarlığının etkisine karşı bu devrin sonrasına doğru memlekette tepkinin olduğu ve bu durumun sonucu olarak Türkçülük akımının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Türkçülük cereyanının dilde, edebiyatta ve tarihte değişime neden olduğu, Türk tarihinin kaynaklarına inilmek için çalışmaların başladığı ifade edilmektedir (Su ve Duru, 1944, s.120). Hümanist tarih anlayışının etkisinin görüldüğü *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Tanzimatın akabinde gelen Meşrutiyet Dönemi ise, yeni anayasanın hazırlanması ve Meclis'in açılması önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Ancak II. Abdülhamit Dönemi üzerinden oldukça olumsuz bir Osmanlı imajı söz konusudur. II. Abdülhamit, yenilik karşıtı ve Meşrutiyet rejimine karşı bir padişah olarak ders kitabına yansımıştır. II. Abdülhamit'in mutlakiyet ile ülkeyi yönetme konusunda ısrarcı olduğu ve ülkeyi koyu bir istibdat idaresi ile yönettiği, iç ve dış siyasette başarılı bir politika izlenemediği eleştiri konusu olmuştur. II. Abdülhamit'in Meclis'i kapatması, halkın yönetime katılmasının engellenmesi nedeni ile oldukça olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkarken II. Meşrutiyetin ilanı dönemin en önemli gelişmelerinden birisi olmuştur (Su ve

Duru, 1944, s.138). Özellikle “II. Abdülhamit’in İdaresi” adlı konu başlığında dönemin baskıcı özelliğine dikkat çekilerek halkın temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırıldığı, halkın padişaha kin beslediği, memlekette korkunun hüküm sürdüğü ifade edilmektedir. Ülkenin batılı devletlerin pazarı haline gelmesinde ve yerli ekonominin büyük zarar görmesinde, memleketin zararına bir siyaset yürütmesinden dolayı II. Abdülhamid sorumlu tutulmuştur (Su ve Duru, 1944, s.138). Ders kitaplarında II. Abdülhamit’in padişah olarak oldukça olumsuz bir şekilde lanse edildiği göze çarpmaktadır.

II. Abdülhamit Devri’nin başlıca olayları içinde Türkçülük hareketi yer almaktadır. Türkçülük hareketinin Tanzimat devri ile başladığı vurgulanırken Meşrutiyet döneminde taraftar bulduğu ifade olunmuştur. Türkçülük akımının önemine değinen *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Türkçülüğün esaslarının Darülfünunda ve askeri okullarda belirlenmeye başladığı belirtilirken Türkçülük hareketinin II. Meşrutiyet döneminde açılan Türk Ocakları ile daha fazla önem kazandığı belirtilmektedir. Türkçülük alanında eserler veren kişilere atıfta bulunan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa ve özellikle Ziya Gökalp’in oldukça değerli eserler verdiği vurgulanmış, asıl üstün başarıların ise Cumhuriyet döneminde olduğu belirtilmiştir (Su ve Duru, 1944, s.144).

Osmanlı Devleti’nin son dönemleri ve Cihan Harbi yıllarında batılı devletlere karşı savunamayacak bir Osmanlı imajı *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabındaki ifadelerde yer almaktadır. Müttefiklerin yenilmesinin ardından Osmanlı Devleti’nin Mondros Ateşkes Antlaşması imzalaması, Anadolu’nun yer yer işgal edilmesi sonucunda İstiklal Harbi’nin başlamış, halkın işgallere karşı tutumu, Padişah Vahdettin’in işgallere karşı tutumu ve Mustafa Kemal’in işgaller karşısındaki tepkisi ders kitabında geniş bir yer ayrılarak öğrencilere aktarılmıştır. Bu durum yeni kurulacak Cumhuriyetin sağlamaştırılması ve Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmaların kıymetinin anlaşılması açısından mühim bir nokta olarak görülerek ders kitaplarında yerini almıştır. Osmanlı Devleti’nin son günlerinde iktidarda olanlara dair bilgilendirmelerin de yer aldığı *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında ise Birinci Dünya Savaşı sonunda içine düşülen durumun sorumluları, İttihat ve Terakki ile Padişah Vahdettin olduğu ifade edilmiştir:

1919 Mayısın 19 uncu günü genel görünüş;

“Osmanlı Devleti, müttefikleri ile beraber yenilmiş, ordusu her tarafta zedelenmiş, ağır bir mütareke imzalamış... Millet harpten bir yorgun ve fakir düşmüş...Milleti ve memleketi harbe sürükleyenler

memleketten kaçmış, Padişah Vahdettin kendini ve tahtını korumak kaygısına düşerek alçakça tedbirler araştırmakta...Hükümetin başındaki Damat Ferit Paşa, aciz, korkak, padişahın dediğinden çıkmaz, kendilerine razı olmayacak her hangi bir hale razı... (Su ve Duru, 1944, s.153-154)

Padişah Vahdettin'in imajı, *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında bir önceki dönemlerde okutulan tarih ders kitaplarında olduğu gibi “*kendi menfi amaçları için varlığını devam ettirmeye razı, kendi ve kendi tahtını vatani ile milletin menfaatlerini üstünde tutan*” şeklindeki olumsuz bir kimlik ile karşımızdadır. (Su ve Duru, 1944, s.155-157). Bununla birlikte *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabının II. bölümü olan Türkiye Cumhuriyeti kısmının içerik olarak *Ortaokul İçin Tarih III (1941)* ders kitabının aynıysa olsa da özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili bölümler, Osmanlı algısının değişimine paralel olarak 1943 yılında yeniden hazırlanan Orta Okul İçin Tarih III ders kitabından çıkarılmıştır. “*Fes Nasıl Bir Külahı ve Türkiye’de Nasıl Yerleşti*” konu başlığında şu ifadeler yeni hazırlanan Ortaokul Tarih III (1944) ders kitabından çıkarılmıştır:

“Büyük harpte, askerlerimize, fes yerine güneşlik gibi başka bir biçim başörtüsü giydirildi. Arabistan’da Irak’ta çarpışan askerlerimiz o yakıcı güneş altında bu türlü bir külah ihtiyacı vardı. Softa bozuntuları buna da mırıldanmak istediler, amma sesleri çabuk kesildi”. (Ertem ve Duru, 1941, s.258; Su ve Duru, 1944, s.243-244)

Benzer bir şekilde, Tanzimat Devrinde Maarif ve Terbiye konu başlığında bir önceki dönem Ortaokul İçin Tarih III (1941) ders kitabında yer alan bazı ifadeler yeni hazırlanan Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında yer verilmediği görülmektedir. Bu ifadelerden bir örnek ise şöyledir:

Avrupa her yolda dev adımlar ile ilerlerken Osmanlı Devleti, günden güne geriliyor, her yüzden bozgunluğa doğru gidiyordu. Üçüncü Selim Saltanatın kurtarılabilmesi için kuvvetli bir orduya, böyle bir orduyu idare edebilmek için de bilgili zabıtlere ve kumandanlara ihtiyaç duyduğunu anladı. (Ertem ve Duru, 1941, s.264; Su ve Duru, 1944, s.250)

Bununla birlikte *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Arap harfleri ile ilgili olumsuz ifadeleri içeren şu bölüm çıkarılmıştır (Ertem ve Duru, 1941, s.270; Su ve Duru, 1944, s.256):

Arap harfleri ile Türkçe' de doğru imla yazılamazdı. Bu ecüş, bücüş harfler, birbiri ile birleşirken başka başka biçimler alırdı. Yeni harfimiz ise, büyük şekilde olsun küçük şekilde olsun 28 tanedir. Latin esasından olmakla beraber Fransız, İtalyan, ne de İngiliz harfleri değildir. Doğrudan doğruya Türk sesine göre alınmış Türk harfleridir. Hele Arap harfleri ile zavallı matbaa mürettepleri neler çekirdi. Yeni Türk harfleri ile Arap harflerinin matbaa şekillerini karşılaştırınca aralarındaki ayrılıkları pekiyi görürsünüz ve şüphesiz bu harflerle Türklerin on asırdan beri ne zahmetler çekmiş niçin cahil kalmış olduklarını anlarsınız. Bu gün sizin kolaylıkla anlamanız bilseniz ne büyük bir iyeliktir. Bu büyük eyiliği de bütün eyilikler gibi Yüce Gazimize borçluyuz.

1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının ikinci kısmı olan “*Türk Ulusunun Yeni Bir Devlet Kurması*” bölümü, 1944 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının içerik olarak aynısı olma özelliği taşımaktadır. “*Padişah ve Hükümetin Vazifeye Bakışı*” (Su ve Duru, 1944, s.171) adlı konu başlığında Sultan Vahdettin, kendisini ve hanedanının çıkarlarını milletin çıkarlarından üstün tutan bir padişah olarak yansıtılırken ülkeyi yönetenler, iş başında olanlar ise, “*vatan duygusundan mahrum insanlar*” olarak ifade edilmiştir (Maarif Vekaleti, 1939, s.171; Ertem ve Duru, 1941, s.171; Su ve Duru, 1944, s.157): Böylece, 1939, 1941 ve 1944 baskılı ders kitaplarında Sultan Vahdettin ile ilgili sert söylemler varlığını devam ettirmiştir. *Halifeliğin Kaldırılması* adlı bölümde ise Vahdettin için “*Son halife ve Padişah Vahdettin, Türk ulusunu düşmanlara esir edecek her fenalığı yaptı. Türk askerleri İstanbul'a yaklaşınca başına geleceği sezen Halife, İngiliz gemisine binerek kaçtı*” ifadeleri ile Vahdettin, Türk milletini düşmana esir eden, düşmanla işbirliği yapan bir kimlik ile karşımızdadır (Maarif Vekaleti, 1939, s.237; Ertem ve Duru, 1941, s.237; Su ve Duru, 1944, s.223).

Cumhuriyet iktidarı tarafından yazdırılan ortaokul tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki siyasi, askeri, sosyal, ekonomik sıkıntılar, ülkenin iyi yönetilmemesine bağlanırken özellikle dönemin padişahlarından II. Abdülhamit ve Vahdettin, yaşanan sıkıntıların kaynağı olarak ders kitaplarında aksedilmiştir. (Günel, 2019, s.355). Yeni kurulan ve Osmanlı Devleti'nden farklılığı ile varlığını gösteren Cumhuriyet rejimi kendi

meşruiyetini sağlamak adına Osmanlı Devleti'nin son zamanlarını kısmen ötekileştirmek durumunda kalmıştır. Hümanizmin etkisi ile Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde biraz daha ortak miras üzerine aynı coğrafyada kurulan tüm devletleri gözönüne alma ve bütüncül yaklaşım söz konusu olmuştur.

SONUÇ

1939 sonrası dönemde dünyadaki değişim ve dönüşümler ile birlikte tarihsel yaklaşımlar ve tarih yazımı değişim göstermiştir. Özellikle Osmanlı tarihi algısında yaşanan değişim tarihsel söylem olarak 1939-1945 döneminde ortaokul tarih ders kitaplarına yansımıştır. Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile Osmanlı geçmişini görmezden gelen tarihsel söylem, II. Dünya Savaşı ve Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde kültür politikasına damgasına vuran Hümanizmin etkisi ile tarih ders kitaplarında değişmeye başlamıştır. Bu dönemde Türk Tarih tezinin etkisi azalmakla birlikte Batı kaynaklarına yönelik varlığını göstermiştir.

Bu makale çalışması ile elde edilen bulgular doğrultusunda dikkate değer sonuçlara ulaşılmıştır. Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin kararları da dikkate alındığında II. Dünya Savaşı yıllarında öğrencilere okutulan ortaokul tarih ders kitaplarının 1933-1938 yılları arasında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan tarih ders kitaplarının devamı olduğu görülmektedir. Ancak hem sayfa sayıları hem de ders içerikleri 1939 tarihinden başlayarak ortaokul ders kitaplarında değişiklik göstermektedir. Hümanist yaklaşımın etkisinin görüldüğü bu dönemde konu içeriklerinde ve sayfa sayılarında azalma yaşanmıştır. Bu durumun temel nedenini tarih ders kitaplarının öğrencilerin seviyesine uygun olmaması ve pedagojik kaygıları giderme isteğine bağlamak mümkündür.

1939-1945 yılları içerisinde ortaokullarda okutan tarih ders kitaplarında Osmanlı tarihine bakış hem içerik hem de tarihsel söylem olarak yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. 1939 yılında tekrardan düzenlenerek basılan *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ve *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitaplarında ortaokul kitaplarında Osmanlı geçmişinin yadsıma kısmen de olsa varlığını sürdürmüştür. Ortaokul İçin Tarih II ders kitabında “*Osmanlı Türkleri*” ve “*Anadolu'da Osmanlı Devletini kuranlar Türklerdir*” ifadelerinin, Türk Tarih tezinin ders kitaplarında varlığını sürdürülmesi Türk kimliğin ön plana çıkarılmak istendiğini ortaya koymaktadır. 1939 döneminde tekrar düzenlenen *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında hem Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile Osmanlı geçmişini kısmen de olsa arka plana alan yaklaşım varlığını devam ettirmekte hem de Osmanlı tarihine ilişkin bazı olumsuz ifadeler çıkarılmaktadır. Buna rağmen 1939-1943

dönemleri arasında incelenen *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarının birinci bölümünde, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile ilgili olumsuz söylemler, bir önceki dönemin devamı niteliğindedir. *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında dönemin ideolojisine uygun bir tarihsel söylem ile Cumhuriyet iktidarının kendi meşruiyetini sağlamlaştırmak için kısmen de olsa olumsuz bir Osmanlı algısı ile öğrencilere aktarıldığı görülmüştür. Özellikle Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve yeni rejimin kurulması ekseninde Cumhuriyetçi, milliyetçi, çağdaş, laik bir toplum yapısı oluşturma gayesi, tarih öğretimi aracılığı ile gerçekleştirilmek istenmiştir.

1939-1945 Döneminde ortaokul tarih ders kitaplarında Osmanlı tarih yazımı ile ilgili olarak en somut girişim, II. Maarif Şurasında alınmıştır. İkincisi düzenlenen Maarif Şurası'nda Tarih Öğretimi Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, ortaokul kitaplarında tarih öğretiminin amacına uygun olmadığı, özellikle ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının birinci bölümünün içeriğinin öğrenciye yanlış fikirler verecek mahiyette olması nedeni ile okutulmaya asla uygun olmadığı vurgulanmıştır. Hem içerik olarak hem de üslup olarak öğrencilere uygun olmayan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümünün tekrar yazılması kararına varılmıştır. İnönü Dönemi ve Hümanizmin eğitime yansımaları sağlayan Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde 1943-1944 ders yılında okutulmaya başlanılan *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabının birinci bölümü olan *Yeni ve Yakın zamanlar*" kısmının tekrar yazılması, Osmanlı algısındaki değişimi kanıtlar nitelik taşımaktadır. Böylece, Osmanlı tarihi ile ilgili olumsuz söylem ve yargılar, II. Maarif Şurası kararlarının ardından tekrar yazdırılan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabının Kamil Su'ya yazdırılan birinci bölümünde yerini övgü dolu, başarıları ile Türk tarihinde iz bırakan Osmanlı geçmişine bırakmıştır. *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında duraklama, gerileme ve parçalanma dönemleri, bir önceki yıllarda okutulan ders kitabında olduğu gibi devletin iyi idare edilememesine ve siyasi otoritenin boşluğuna bağlanmıştır. Buradan hareketle dönemin tarihsel söylemi doğrultusunda "*Osmanlı geçmişi ve kültürel birikimini görmezden gelen, yadsıyan bir tarzda milli kimlik anlayışına* Milli Şef İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde tepkisel bir yaklaşım olmuştur. Artık *Osmanlı geçmişi önemsenmeyen ve görmezden gelinen dönem olarak algılanmaktan vazgeçilmiş* ve Türk modernleşmesinin başlangıcı olarak Osmanlı tarihinin son dönemleri önemle üzerinde durulan konulardan birisini teşkil etmiştir. Hümanizmin tarih öğretimine yansımalarının somut göstergesi olarak Tanzimat Dönemi, batılılaşmanın başlangıcı olmuş, yapılan yenilikler ile büyük bir değişim yaşandığına dikkat çekilmiştir. Tarih öğretimi de Yücel

Döneminde Hümanist anlayış ile evrensel açıdan ele alınarak bir bütün içerisinde değerlendirilmesi düşünülerek bu şekilde de tarih ders kitaplarına yansımıştır.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Arşiv ve Resmi Yayınlar

BCA, Fon Kodu: 0.30.10.0.0, Yer No: 14.80.2.

TBMM Zabıt Ceridesi (1933). Devre IV, Cilt 16, İçtimai:2, 3.VI.

T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Programı. Devlet Basımevi.

T.C. Maarif Vekilliği (1943). İkinci Maarif Şurası Çalışma Raporları. Konuşmalar. Milli Eğitim Basımevi.

T.C. Maarif Vekilliği (1939). Tebliğler Dergisi, 30 Ocak 1939. Cilt:1. Sayı:4.

T.C. Maarif Vekilliği (1939). Tebliğler Dergisi, 14 Eylül 1939. Cilt:2. Sayı:37.

T.C. Maarif Vekilliği (1940). Tebliğler Dergisi, 16 Eylül 1940. Cilt:3. Sayı:88.

T.C. Maarif Vekilliği (1941). Tebliğler Dergisi, 8 Eylül 1941. Cilt:4. Sayı:138.

T.C. Maarif Vekilliği (1942). Tebliğler Dergisi, 7 Eylül 1942. Cilt:5. Sayı: 188.

T.C. Maarif Vekilliği (1943). Tebliğler Dergisi, Eylül 1943. Cilt:6. Sayı:239.

T.C. Maarif Vekilliği (1944). Tebliğler Dergisi, 11 Eylül 1944. Cilt:7. Sayı:293.

T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri. Sayı: 243.

İncelenen Ders Kitapları

Ertem, S. & Duru, K. N. (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*. Maarif Matbaası.

Su, K. & Duru, K. N. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*. Maarif Matbaası.

T.C. Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*. Maarif Matbaası.

T.C. Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*. Maarif Matbaası.

Taner, A. H. (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*. Maarif Matbaası.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*. Devlet Matbaası.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1934). *Ortamektep İçin Tarih II*. Devlet Matbaası.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1938). *Ortamektep İçin Tarih III*. Devlet Basımevi

Sürelî Yayınlar (Gazeteler)

Cumhuriyet, 27 Mart 1937.

Cumhuriyet, 16 Kasım 1943.

Cumhuriyet, 20 Kasım 1943

Ulus, 16 Kasım 1943.

Belge, B. (20 İlkânun 1938), *İnsan ve Kültür: Hümanizme Nasıl Gidebiliriz?*
Ulus

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Acun, F. (2019). Cumhuriyet tarihçiliğinin sorunları ve öneriler, A. Şimşek ve M. Topal (Ed.), *Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri* içinde (s.179-203), Yazıgen Yayıncılık.

Akkaya, Ş. (1937). Tarih ilmi ve tezimiz, *İkinci Türk Tarih Kongresi*. Devlet Basımevi

Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih ders kitapları üzerinde bir değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, 6(4), 49-65.

Arıkan, Z. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet' tarihçilik, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi içinde (s.1583-1594), Cilt 6, İletişim Yayınları.

Arıkan, Z. (1997). Hasan Ali Yücel ve Tarih bilinci. *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, 28(166), 198.

Ata, B. (2017). Türkiye'de bir psikolog tarih ders kitabı yazarı oldu: Psikolog Ali Haydar Taner ve ortaokul için Tarih II üzerine. *Türk Tarihi Eğitim Dergisi*, 6(2), 215-242.

Cicioğlu, H. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları No:334. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Copeaux, E. (2000). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. (A. Berktaş, Çev.). (2. Baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Çapa, M. (2014). Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetki ve uygulamaları çerçevesinde ders kitapları 1950-1960. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (54), 59-70.
- Çıkar, M. (1997). *Hasan Ali Yücel ve Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Emre, A.C. (1956), Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi, Ekin Basımevi.
- Ersanlı, B. (2018). *Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937)*. (7. Baskı). İletişim Yayınları.
- Eyice, S. (1968). Atatürk'ün büyük bir tarih yazdırma teşebbüsü: Türk tarihinin ana hatları, Türk Tarih Kurumu. *Belleten*, Cilt: XXXII, (128). 511.
- Günel, H. (2019). Tarih ders kitaplarında Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa imajı, A. Şimşek (Ed.), *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler* içinde (s.353-374). Yazıgen Pegem Yayıncılık.
- Gürkan, H. (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950)*. Karahan Kitabevi.
- Hocaoğlu, D. (2017). Orada öylece duran Tarih, Türkiye'de tarih yazımı. V. Engin ve A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Yazımı* içinde (s. 35-47). (2. Baskı). Yeditepe Yayınevi.
- İnalcık, H. (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*. (4. Baskı). Profil Kitap.
- İnan, A. (1988). Atatürk ve Tarih, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler* İçinde (s.151-156). Milli Eğitim Basımevi.
- Karal, E.Z. (1988). Atatürk'ün Türk tarih tezi, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler* İçinde (s.157-164). Milli Eğitim Basımevi.
- Katoğlu, M. (2018). Cumhuriyet Türkiye'sinde eğitim, kültür, sanat, S. Akşin (Der.), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)* içinde (s.417-459). (13. Baskı). Cem Yayınları.
- Oğuzkan, A. F. (1987). Hasan Ali Yücel, H. Cırıtlı ve B. Sorguç (Ed.) *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri* içinde (s.623-639). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Önder, M. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. (3. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Sinanoğlu, S. (1988). *Türk Hümanizmi*. (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1939-1945 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihine Bakış

- Şimşek, A. (2018). Araştırma Modelleri, A. Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde (s.80-106). T.C. AÜ Yayını No: 2653, AÖF Yayını No: 1619.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (2011),Hasan Ali, Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Ankara.
- Tercüme Dergisi* (1949). Hasan Ali Yücel'in Önsözü, 1(1).
- Torun, E. (2006) *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Ülken, H.Z. (2016). *Millet ve Tarih Şuuru*. 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. E. (2017). Milli Şef (İsmet İnönü) döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.). *Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algular)* içinde (s. 133-165). (1.Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yıldırım, E. E. (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*. ODTÜ Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi, Yeni İnsan Yayınevi*.
- Yiğit, A. A. (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*. Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi:3. Boğaziçi Yayınları.
- Yücel, H. A. (1998). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*. Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Fersa Matbaası.
- Yücel, H. A. (1999). *Önsöz*, Platon, Devlet, (S. Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of the study is to investigate the continuity and changes occurred in the perceived Ottoman in secondary school history course books in the World War II era that lasted from 1939 to 1945, put forth the historical point

of view using first hand resources, and compare the prevailing approach of history to the pre-war approach of history. By this study, it was aimed to show the perceived Ottoman history in World War II era and the continuity and changes undergone by historical discourse within the course of history.

Method: This study employs qualitative description method which prioritizes the descriptions and interpretations about the existence, development and evolution of the phenomena. Document review was used as a data collection tool. In line with the document review, review of written materials was based on and the course books, syllabi, journal of communiqués, and resource books, as the educational data resources, constituted the sources of the study.

Findings: Through the study, the Ottoman historiography in the course books “Ortamektep için Tarih II - History for Secondary School II” (1934), “Ortaokul için Tarih II - History for Secondary School II” (1939), “Ortaokul için Tarih II - History for Secondary School II” (1940), which were on the foundation of the Ottoman Empire, and the books “Ortamektepler İçin Tarih III - History for Secondary Schools III (1934)”, “Ortamektepler İçin Tarih III - History for Secondary School III (1938)”, “Ortaokul İçin Tarih III - History for Secondary School III (1939)”, “Ortaokul İçin Tarih III - History for Secondary School III (1940)”, “Ortaokul İçin Tarih III - History for Secondary School III (1944)”, which focused on the growth, stagnation and dissolution of the Ottoman Empire, was analysed within the meaning of the historiography of that time.

Between 1939 and 1945, the course books “Ortaokul için Tarih II - History for Secondary School II” (1939), and “Ortaokul için Tarih II - History for Secondary School II” (1940), which were on the foundation of the Ottoman Empire, and the books “Ortaokul İçin Tarih III - History for Secondary Schools III (1939)”, “Ortaokul İçin Tarih III - History for Secondary School III (1940)”, which focused on the growth, stagnation and dissolution of the Ottoman Empire, constituted the continuation of the course books “Ortamektep için Tarih II - History for Secondary School II” (1934) and “Ortamektep için Tarih III - History for Secondary School III” (1934) with regards to content.

Result and Argument: The historical approaches and historiography evolved with the changes and evolution taken place in the world after 1939. When Hasan Ali Yücel was the minister in the World War II era, the history course books and the approach to history was dominated by Humanism, which also made a mark on culture policy. In this period, there was a tendency to turn to the Western resources with the diminishing influence of Turkish Historical Thesis. The Ottoman History originating from the historiography of the Atatürk’s period was

receded into background with the influence of the Turkish Historical Thesis and it was tried to be emphasized that the Turkish History is not made up of the history of Ottoman and Islam only. With humanistic historical approach, the historiography of the Ottoman History started to evolve in that period.

In the course book *Ortaokul İçin Tarih II – History for Secondary School II*, which was re-edited in 1939, both the approach receding the Ottoman history into the background survived and certain unfavourable statements about the Ottoman history were excluded. The chapter one of the course books *Ortaokul İçin Tarih III – History for Secondary School III*, which was analyzed for the period 1939 and 1943, had the characteristics of the previous period with the unfavourable statements about the late times of the Ottoman Empire in a view to reinforcing the legitimacy of the Republican rulership.

In the Inonu's period and the Yucel's period which ensured the reflection of Humanism onto the education, the rewriting of the part titled "New and Recent times" which is the first chapter of the course book *Orta Okul İçin Tarih III – History for Secondary School (1944)*, which was started to be studied in the school year of 1943 and 1944, is a concrete example of the evolution in the sense of official history. The unfavourable statements and judgments about the Ottoman history gave place to the Ottoman history which set its seal on the Turkish history in the chapter one of the course book *Ortaokul İçin Tarih III – History for Secondary School III (1944)* which was authored by Kamil Su upon the decisions of 2nd Board of Education. In the course book *Ortaokul İçin Tarih III – History for Secondary School III (1944)*, the stagnation, decline and disintegration periods were attributed to the misgovernment of the state and the political authority gap as in the course book taught in the previous years. However, with the reflection of Humanism onto the history teaching, the Reforms era was considered to be the start of Westernization.

Ek 1. 1939-1945 Dönemi'nde ortaokulda okutulan “Ortaokul için Tarih II ve “Ortaokul için Tarih III” ders kitapları

1939-1945	2. Sınıf Ortaokul	3. Sınıf Ortaokul
1939-1940 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih II (<i>Maarif Vekilliği</i>)	Ortaokul İçin Tarih III (<i>Maarif Vekilliği</i>)
1940-1941 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih II (<i>Ali Haydar Taner</i>)	Ortaokul İçin Tarih III (<i>Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru</i>)
1941-1942 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih II (<i>Ali Haydar Taner</i>)	Ortaokullar İçin Tarih III (<i>Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru</i>)
1942-1943 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih II (<i>Ali Haydar Taner</i>)	Ortaokul İçin Tarih III (<i>Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru</i>)
1943-1944 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih II (<i>Ali Haydar Taner</i>)	Ortaokul İçin Tarih III (<i>Kamil Su ve Kazım Nami Duru</i>)
1944-1945 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih II (<i>Ali Haydar Taner</i>)	Ortaokul İçin Tarih III (<i>Kamil Su ve Kazım Nami Duru</i>)

Kaynak: T.C. Maarif Vekilli Tebliğler Dergisi Cilt:2(37), Cilt:3(88), Cilt: 4(138), cilt:5(188) Cilt:6 (239), Cilt:7(293).

Ek 2. Osmanlı tarihinin aktarıldığı ikinci ve üçüncü sınıf ortaokul tarih ders kitaplarında Osmanlı tarihinin içeriği

II. Sınıflar İçin Orta Zamanlar (1938 Ortaokul Programı)

Osmanlı Türkleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Anadolu ahvali, Selçuklu idaresi Derebeylik, Bizans İdaresi Tekfurlar, Ertuğrul Bey, Osman Bey, Orhan Bey, Arazi Meselesi has ve tumar, şehirlerde adliye ve inzibat, Orhan Bey'in zaptettiği yerler, Osmanlıların Avrupa'ya geçişi, Rumeli'de Fütihat, Edirne'nin payitaht yapılması, Türklere Karşı haçlı seferleri, Karamanlılarla Sırpalar arasında antlaşma, yeniçeri ocağının kuruluşu, Anadolu Türk beyliklerinin birleştirilmesi, Bizans'ı tazyik, Osmanlılara karşı Haçlı taaruzu.

III. Sınıflar İçin Yeni ve Yakın Zamanlar (1938 Ortaokul Programı)

Üçüncü sınıflar için hazırlanan ortaokul tarih ders kitapları ise iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci kısım “Yeni ve Yakın Zamanlar: “Osmanlı İmparatorluğu, XV. Asrın ortasından XVI. Asrın sonuna kadar Avrupa, İmparatorluğun İhitiyatı (bozulması), Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve batması.

İkinci kısım “Türkiye Cumhuriyeti”: “Türk Milletinin yeni bir devlet daha kurması, İstiklal Harbi, Lozan'dan Cumhuriyetin resmen ilanına kadar, Cumhuriyetin ilanı, Halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyet devrinde siyasi cereyanlar, dinde ve hukukta inkılap ve düzenlemeler, Maarif ve terbiyede inkılap ve ıslah cereyanları, İktisadi, mali inkılap ve ıslah cereyanları”

Kaynak: T.C. Kültür Bakanlığı (1938) Ortaokul Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 29-45.